

چمكىك لى ژياننامەى

زانايانى فەرموودە

بەرگى يەكەم

ئەندازىار
طە سۆلەيى

مىنتەدى ئىقرأ الشقافى

للكتب (كوردى - عربى - فارسى)

www.iqra.ahlamontada.com

چىڭگىز لى ژياننامەسى

زانايانى فارمودە

بوخارى	موسلىم	ئەحمەد
مالىك	نەسائى	ئەبوداود
ئىبن ماجە	تىرمىزى	دارمى

ئەندازىبار

طە سۆلەيى

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناوی کتیب : چمکیک له ژياننامه ی زانایانی فهرموده

ناوی نووسەر: ئەندازیار طە سۆلەیی

چاپی یەكەم/سالی چاپ ۱۹۹۹

ژمارە ی سپاردنی (۴۴۰) ی سالی ۱۹۹۹ ی وەزارەتی بۆشنییری دراوەتی

پیشکش

بہ گیانی پاکی ماموستا

نیراہیم ریشاوی ...

❖ ﴿ حدثنا ابو الوليد ، قال حدثنا شعبة عن جامع بن شاذان عن عامر بن عبد الله بن الزبير عن ابيه ، قال : قلت للزبير : اني لا اسمعك تحدث عن رسول الله صلى الله عليه وسلم كما يحدث فلان وفلان .... قال : اما اني لم افارقه ، ولكن سمعته يقول : من كذب علي فليتبوا مقعده من النار ﴾ صحيح البخاري / كتاب العلم رقم الحديث ١٠٤

❖ قال الرسول صلى الله عليه وسلم : ﴿ تركت فيكم امرين لن تضلوا ما تمسكنم بهما ، كتاب الله وسنة نبيه ﴾ .
موطأ مالك / كتاب الجامع / رقم الحديث / ١٢٩٥

دەسلەپكى ..

نووسىنەۋە دەرخستنى ژياننامەى ناوداران ، ھونەر ، زانستە ..
پىيوستى بە لىكۆلىنەۋەى ووردو گەپان و شەن و كەوكردنى زۆر ھەيە ..
ئەمە بە شىۋەيەكى گشتى ، ئەى ئەگەر ئەو ناودارانە كەسانىك بن كە
نمۇنەى بالا و ئەستىرەى درەوشاۋەى بژاركردن و سۆزاخى فەرمودەكان
بن ، ئەوان خۆيان لە ھونەر و زانستى سەرناسى و ناسىنەۋەى دەق و
سەندە و زانستەكانى ترى فىقھ و شەرع و مېژووژانيدا بى وىنەبن ، ئەوا
پىيوست دەكات زۆر زياتر گرنگى پىبدىرىت و ھونەر و وردەكارى تىدا بە
خەرج بدرى ... مەخابن ژياننامەى ئەو كەلەپياۋانە بە زمانە شىرىنەكەى
كوردى نەبىنراۋە ... بە مەبەستى جولاندنى ئەو پسپۇپو نووسەرە
بەپىزانەى لە بوارى نووسىنەۋەى مېژووژىننامەى زاناينى فەرمودەناس
زۆريان پىيە ئەم چەند لاپەرەيەمان نووسى بەپشت بەستن بە چەند
سەرچاۋەيەك ... بى گومان باسەكان زۆر لەمە زياتر ھەل دەگرن و
ئە گونجى چەندىن پاۋپاى جياۋازىش بگىرتتە خۇ ... بەو ھىۋايەى لە
ئايندەدا لەسەر سفەرە خوانىكى بەرەكەت دارو پاراۋە نووسەرىكى كارامە
و شارەزا كۆمان كاتەۋە لە گەل يادى زاناينى فەرمودەكانى پىغەمبەرى
خا (ﷺ) ... تائەۋ كاتە ، ئەم ھەولە بچكۆلەيەمان لە گەل ئەۋپەپى پىزدا
قبول بفرمون ...

طە سۆلەيى

سلىمانى / سەرشەقام

پايزى ۱۹۹۹

ژياننامې زانايانې نه هلې حه ديت بؤ؟!

ناشكرايه كه ئاينې پيرؤزو نه مري ئيسلام له دووشوئنه وه
 سرچاوه هه لده گرئت ، كه يه كه ميان قورئانې پيرؤزه ... فرمايشتي خواى
 گه ورهيه .. سه دوچارده سوره ته پاريزراوه له لايهن خواى بالاده سته وه ..
 هيچ كهس وهيزنك ناتوانيت ته نانهت سوره تيك له م قورئانه مه زنه ،
 موعجيزه يه ده سكارى بكات .. هه تا قيامت هه روا به پاريزراوى
 ده مينيت ه وه .. خواى گه وره ده فرمويت : (انا نحن نزلنا الذكر وانا له لحافظون)
 واته : ئيمه خويمان ئه م په يام ودينه مان دابه زاندوه ، هه خويشمان
 داكوكى لينده كه ين و ده يپاريزين ... سه رچاوه ي دووم فرموده كانى
 پيغه مبهري خوايه (ﷺ) به ووردى باس له ئاينې ئيسلام ده كات به هه موو
 لقه كانيه وه ... وه لى به هوئى نه نوسينه وه ي هه موو فرموده كان و
 تومارنه كردنى هه موو هه لسوكه وته كانى پيغه مبهري خوا (ﷺ) .. ته نها
 توماربونى له زيهن و عه قل و سنگى هاوه لاند ا پاشان شه هيدبون و له دنيا
 ده رچوونى هاوه لان و بلاوبوونه ويان به جيهاندا ، مه ترسى فهوتان و كه م
 بونه وه ي ئه و فرمودانه ده ركوت .. له لايه كى تریشه وه ناحه زانى ئه م
 دينه به تايبه تى جوله كه ، له كاتيكدا كه زور داخ له دلن له م ئاينه نه مره
 له برى ئه وه ي كه په پيره وى په يامى قورئان و پيغه مبهري تى محمد (ﷺ) بن ..
 كه چى به پيچه وانوه ئه وان كه وتنه دژايه تى ئاينې پيرؤزى ئيسلام به هوئى
 هه لبه ستنى هزاره ها فرموده ي درؤ به دهم پيغه مبهري خواوه بؤ

شياندى ئىسلام ولىل كىردى سەرچاۋەى پاك و بى خەوشى ئەم دىنە
مەزىنە كە دەستور و ياساى ھەموو مۇقايەتتە و تەنھا دىنە كە خۋاى
گەورە پەسەندى كىردە ۋەك بەرنامە دەستورى ژيانى مۇقەكان
ۋەك دەفەرموئەت: (ان الدين عند الله الاسلام) ... بە عەبدولائى
كوپى موبارەكيان ۋوت: چى بىكەين، درۋى ھەلبەستراۋ زۆرە بەدەم
پىغەمبەرى خواۋە (ﷺ)؟ لەۋەلامدا فەرموى: دەست و مەچەكى
زانايانى بۇ خۆش بىت.

بەلى ھەرچەندە پىلانەكان گەورە بوون، ھىممەتى زانايان لەۋان
مەزىترو كارىگەر تربوو... كەچى بە داخەۋە نەۋەى نوئى لە ئاست ئەو
زانا خواناسانەدا كەمتەرخەمن و پىۋىستە ھەلۋىستى زىاتر بگىرن و
شارەزايى ژيانيان بىكەنە بەرنامەى لىكۋلىنەۋەى زانستى و دۆزىنەۋەى
سەرچاۋەى دروستى زانىيارى و گىرتنە بەرى پىڭگاي خواناسى و
دەلسۆزى بۇ خاك و گەل و نىشتەمان كە لەدىندارى پاستەقىنەۋە
سەرچاۋەدە گىرت .. بىزار كىردى فەرمودە نادروست و
ھەل بەستراۋەكان لە فەرمودە پاست و دروستەكان، ۋەجىا كىردەۋەى
ئەو فەرمودە نادروست ۋەلبە سراۋانەى كە بەدەم پىغەمبەرى خواۋە
نوسراون، ئەركىكى قورس و پىرلەماندويى و گىرنگى زانايانى موسولمان
بۈە لەسەرەتاي ھاتنى ئەم دىنەۋە بۆيە بەدەيەھا كەلەزناى ئوممەتى
ئىسلامى چاكى مەردانەيان ئىكرد بەلادا و بەۋپەرى ھىزوتواناينەۋە
چوون بەگىزى ئەو ناخەز و دۆژمانەى خىانەتيان بەم دىنە كىردە و
درويان بەدەم پىغەمبەرى خواۋە كىردە، ئەم زانا بلىمەت و
خواناسانە، بەكۆمەكى خۋاى گەورە ھەموو ھىزوتوانايەكى خۇيان
خستە كار .. شەۋپۇژ .. ۋلاتە ۋلات دەربەسى ھەژارى و برسۋىتى

نه بوون بهرگه ی جوړه ها نارچه تیان گرت ، عه ودائی دوزینه وهی
 فەرموده صه حیحه کان بوون .. هه تا موسلمانان به دلنیا یی پشت به
 قسه یان بیهستن و نه حکامیان ی وهرگرن .. له راستیشدا کاتیک سهرنجی
 میژووی نهوزانایانه ددهین که خو یان تهرخانکړدوه بؤ بژار کردنی
 حه دیته کانی پیغه مبهری خوا (ﷺ) سهرمان سوږده میننی له بلیمه تی و
 لیږانی نهو خواناسه بهرینه که ژبانی خو یان وهک موم ده گړاند هه تا
 پو شنایی بیه خشن به نه وه کانی داهاتوو .. بهرهمی رهنجی دهیان
 ساله ی خو یان له خهرمانی فەرموده (صه حیح وحه سن) ه کاند ا کرده
 دیاری دهستیان و دووم سهرچاوه ی ثاینی پیروزی نیسلامیان پو شن
 کرده وهو پیلانی دوزمنانیا ن هه لوه شان دوه ..

به م شیوه یه دوومین سهرچاوه ی پیروزی نیسلام له فیل و مه کری
 ناحه زان قوتاری بوو .. به بلیمه تی ووردینی و سه لیکه ی بی سنوری
 نهوزانایانه موسولمانان بونه خاوه نی چه نده ها سهرچاوه و کتیب و
 نوسراوی گرنګ له فەرموده کانی پیغه مبهری خوا (ﷺ) ، له راستی دا
 تو یژینه وهی وورد و دروست و نه کادی میانه زور پیویستن و گهر که
 بنه ماکانی تو یژینه وهی زانستی و لیکولینه وهی وورد بکریت له هه موو
 بواره کانی ژبانیا ن چ له پروی سیاسی و نابووری و کومه لایه تی و نهو
 کهش و هه وایه ی که تیا یدا ژبانیا ن بردو ته سه ر .. به لکو ژبانی نه م
 خواناسانه له ناستیکدایه بکریته هه وینی نامه ی دکتورا و لیکولینه وهی
 نه کادی می ، وهکو به شیک له بهر نامه ی زیندوو کردنه وهی میژوو
 که له پورو شارستانی نیسلامی .. نیمهش به پیویستمان زانی بهرام بهر
 شه ونوخونی و په نج و زه حمت و هه ولی دهیان ساله ی نهو خواناسانه

چمكىك له ژياننامەى چەند زانايەك بنوسين كه بونەتە مەشخەلى پىنگا و لەزانستى حەديت دا هەميشە وەكو مانگى چوارەدە درەوشاوەن و پرشەيان دىت ، هەتاكو پىنگەو شەنانزى بكەين ئىمە هەنگرى بىروبەر و ئايدۆلۆژيايەكين كەلەپياوى وا پىدەگەيەنى .. دلمان خۆش دەبى كاتى دەزانين كەسانى وا بۆ خوا لىپراوانە كاربان كردو و بەم شىو نەوازيە شەن و كەوى فەرمودەكانيان كردو ، تىدەگەين چ خزمەتىكى گەورەيان بەم دىنەى خوا كردو .... پىويستە نەوكانى ئىسلام بزەنن كەنەم ئاينە هەروا بەناسانى نەگەيشتۆتە لمان ، دەبا بەوفاين بۆ هەولى ئەودلەسۆزانە كە ژيانى خۆيان بۆ خاترى گەياندن و پاراستنى پەيامى يەكتاپەرستى لە جىهان دا تەرخان كرد .. كەمترين وەفادارى ئىمە لەو دا خۆى دەبينىتەو كە هېچ نەبىت لەژيانى ئەوان شەرەزاين .. بۆئەم مەبەستەش ئەم چەندلاپەرەيەمان تۆمار كردو تا بەلگەى خوشەويستى و پىزانينمان بى بەرامبەر ئەوكۆمەلە مەزەبەى كە شەوژەنگى شەوگاريان بۆ پۆشن كردىنەو .. خوا گۆرەكانيان پىركات لە نور .. ئىمەش لەو نورو پوناكى يە بىبەش نەين ..

(۱)

پیش‌شوا بوخاری

پیشه‌وای زانایانی حه‌دیث

﴿ نیمام بوخاری ﴾

باوه‌پ ناکه‌م ئه‌م ناوه‌ غه‌ریب بیئت لاما‌ن که‌م که‌س مه‌یه ناوی
﴿ نیمام بوخاری ﴾ نه‌بیستبیت یان دلی پرنه‌بویت له ئارامی کاتی
فه‌رموده‌یه‌کی بینیه‌ یان بیستویه‌تی و له‌باره‌یه‌وه‌ نوسراوه‌ بوخاری
پویه‌تی کردوه ، به‌وه‌ دلخۆش نه‌بوی . . (ناخۆ پیشه‌وا بوخاری کی‌یه ؟
بۆ هینده‌ ناودارو به‌پیزه . . ؟ بۆچی دوا‌ی قورئان پشت ده‌به‌ستین به‌و
فه‌رموده‌ سه‌حیحانه‌ی که‌ نیمام بوخاری پویه‌تی کردوه ؟!

بوخاری : ناوی محمدی کو‌ری ئیسماعیلی کو‌ری ئیبراهیمی کو‌ری مو‌غیره‌یه .
کونیه‌ی : ﴿ ئه‌بو عبدالله ﴾ یه‌ له‌به‌ر ئه‌وه‌ی خه‌لکی ولاتی بوخاری‌یه
ناسراوه‌ به‌بوخاری . . پۆژی جمعه / ۱۳ / شوال / ۱۹۶ ی کۆچی له‌ولاتی
بوخارا هاتۆته‌ دنیاوه . . ئیسماعیلی باوکی نیمام محمدی بوخاری
شاره‌زابوه‌ له‌حه‌دیثدا ، گه‌یشتۆوه‌ خزمه‌تی ﴿ عبدالله ی کو‌ری مو‌باره‌ ک و
گو‌ی ی له‌ مالیکی کو‌ری ئه‌نه‌س بوه . .

بوخاری که‌ باوکی مردوه‌ هیشتا منداڵ بوه . . به‌لام خۆش به‌ختانه
پاره‌و سامانیکی پاک و حه‌لال و زۆری بۆ به‌جی ده‌هینی . . وه‌کو‌ باوکی
بوخاری له‌ سه‌ره‌مه‌رگدا ده‌لی : ﴿ شك نابه‌م پاره‌و مال‌م یه‌ك درهم حه‌رام
یان شو‌به‌یه‌ی تیا‌بیت ۰۰۰ ﴾ بۆیه‌ بوخاری سودی وه‌رگرت له‌م پاره‌ و
سامانه‌ی باوکی و کاسبی نه‌کرد ، به‌لکو‌ سه‌رقالی فی‌ربوونی زانستی
حه‌دیث بوو . . هه‌ر به‌مندالی له‌گه‌ل دایک و ئه‌حمه‌دی برایا حه‌جی مالی

خوایان کردووه .. بوخارى ماوه يەك لەشارى مەككە مایەوہ بۆ فیربوونی زانست .. بەمندانى بوخارى بینایى چاوهکانى لە دەست دەدات ، دایكى لەخەودا ئىبراھیم پینگەمبەر ﴿عليه السلام﴾ ئەبینیت ، پىئى دەلى :
(دایكى بوخارى بە ھۆى دۇعا زۆرەكانتەوہ خواپووناكى گىڤرايەوہ بۆ چاوهکانى كۆپەكەت) بەم شىئوہیە خواپەحمى كرد بە بوخارى و چاوهکانى چاك بونەوہ .

لە سەرنج داندە لە ژيانى ئىمام بوخارى ئەوہمان بە ئاشكرا بۆ دەرئەكەوت كە بەپراستى خۆى گەورە ئەيەوت عیزەت بدات بەم دینە .. ئىسلام پارێزراوبیت ، بۆ ئەم مەبەستەش كەسانى وا دەرپەخسینیت كە خاوەنى تايبەتەندى گرنى بۆ ھەلسوپاندنى ئەركى سەرشانیان .. ئىمام بوخارى بەفەزلى خوا خاوەنى توانايەكى زۆر بەھیز بووہ لە (حىفظ ولەبەر كردندا) بۆ تەنھا يەك جار سەيرى ھەرشىكى بگردايە يەكسەر لەبەرى دەكرد ..

﴿ حاشدى كۆپى ئىسماعیل ﴾ ئەلى : ئیمە كۆمەلىك بووين ئەچوینە خزمەت زانايانى (بەھەرە) بۆ وەرگرتنى ھەدىت ، بوخارى مندالبوو ، لەگەلمان دەھات ، بەلام ھىچى نەئەنوسى ، زۆر لۆمەمان كرد چونكە شانزە پۆڤ بەردەوام ئەھات بۆ گۆى گرتن بەبى ئەوہى ھىچ بنووسى ، دوايى زۆر سەرزەنشتمان كرد .. وتى : زۆرتان ووت ، بىنن بزانم چىتان نووسىوہ .. سەيرمان كرد (١٥) ھەزار ھەدىسمان نووسى بوو .. ھەمووى لە بەر بۆخویندینەوہ .... بىئەوہى ھىچى نووسىبى ... !

﴿ ئەبوہەكرى كلوزانى ﴾ ئەلى : كەسم نەدیوہ ئەوہندەى (محمدى كۆپى ئىسماعیل) زىرەك بى ، كىتیبكى وەرئەگرت ، ھەر ئەوہندەبوو

چاوی پیاڅه خشانده ، نیتړ هه مووی له بهر نه کړد ، بویه ناو و شوره تی زیره کی و بلیمه تی ناسوی نه م دنیا یه ی گرتوته وه ..

بوخاری نه فرموی: هه موو مانگی پینچ سه د دره م له په یدا کړدنی عیلمدا خه رج کړدوه .. که ته مه نه گه یشته شانزه سالان کتیبه کانی ﴿ عبدالله ی کوپی موباره ک و وه کیعی کوپی جه پاحم ﴾ له بهر کړدو و بوچونی (اهل الراي) م زانیوه ...

ماموستا کانی نیمام بوخاری

پیشه و بوخاری چاوی که وتووه به هندی له (تابعی تابعین) و فرموده ی لیانوه و هرگرتوه ، خوی ده فرموی : له هزارو هشتا که سه وه قسه م و هرگرتوه و نویومه ...

له ماموستا گوره کانی نیمام بوخاری :

۱- نه بو عاصم نه بیل ۲- نه حمدي کوپی ه نه بیل

۳- نوسامه ی کوپی مه نصور ۴- مه کی کوپی نیراهیم

۵- نه بو به کری سلیمانی کوپی بیلال ۶- عبیدالله کوپی موسا و هچنده های تر ...

قوتابیه کانی بوخاری

که خوی گوره ناوبانگ و شوره تی بوخاری بلند کړدوه .. زانیاری نذری پی به خشی .. نیتړ نیمام بوخاری هیچ جوړه به خیلی یه کی نه کړد به زانسته کانی ، هرچی د زانسی به وپه پی دلسوزیه وه ده یگه یانده قوتابیه کانی ، بویه له سهرتاسه ری جیهانی نیسلامیه وه پؤل پؤل خه لک ده هاتنه خزمه تی و عیلمیان لی و مرده گرت ...

زانای حافظ (صالح جەزە) ئەلى : محمدى كورى اسماعيل كه له بغداد دانەنىشت ، له مه جلیسه كه ی دا زیاتر له بیست ههزار كهس دانەنىشتن .. بۆیه ژماره یهكی زۆر زاناو بلیعت له سهه دهستی ئەم زانا خواناسه دا ههچوون و خزمه تیان كرده به دینی خوا ، له وانه :

- ۱- نیمام مسلم ی نیسابوری ! خاوهنی كتیبی صهیحی مسلم دارقوتنی ئەلى : نهگهه بوخاری نه بوایه (مسلم) پری ی هاموشوی نه ده بوو.
- ۲- نیمام (ئەبو عیسای تیرمزی) ، خاوهنی كتیبی (السنن) .
- ۳- نیمام (صالح ی كوپى محمد) ناسراو به (جەزە) .
- ۴- (نیمام ئەبو به كركوپى خوزهیمه) .
- ۵- (ئەبوداود) .
- ۶- (ئەبو قاسمی به غهوی) .
- ۷- (نیمام ئەبو محمد نه سهفی) .
- ۸- (ئەبو عبد الله محاملى) .. وچه نه ده ی تر

كه شته كانی نیمام (بوخاری)

كه شت و گه پان .. ئاواره ی ولاتان ، دروشمی زاناو خواناسان و قوتابیانی قورئان و فیرخوانانی زانست و ئەهلی هه دیت بووه .. بوخاری به و ئەندازه عیلمه ی كه وهه ری گرتوه له بوخاراو ده وروبهری وازی نه هیناوه به لكو ههه له ته مه نی (۱۶) سالی یه وه كه له گه ل دایك و برا گه وه كه ی دا چوون بو ههچ ئیتر زۆر شوین گه پاره بو پهیدا كرده نی زانیاری و گه پان به ده وای فەرموده كانی پیغه مبهه ری خوا دا (ﷺ) .

- ئىمام بوخارى لە ساڵى ۲۱۰ واتە لەتەمەنى (۱۶) سالىدا دەستى كرده
 بە گەشت و گەران بۆ ئەم ولاتانە :
- ۱- خۆراسان   ۲- بصرە   ۳- كوفە   ۴- بغداد
 ۵- مەككە و مەدینە   ۶- شام   ۷- مېصر
 ۸- جزيرە (نىوان دىجلە و فورات)

زانستەكانى پيشەوا (بوخارى)

بە ھۆى زىرەكى و گەشتى زۆرو خو ھىلاك كردنى بەردەوام ، ئىمام
 بوخارى بووە داراى زانست و بەھرەيەكى زۆر .. لە چەند زانستىڭدا
 شارە زايى پەيداكرد .. چونكە پىسپۆپى بوخارى لە وردەكارىەكانى
 (عىلمى حديث) دا بوارى بۆ پەخساند ھەتا لە زانستەكانى تردا شارە
 زابىت لەوانە :

۱- زانستى ھەديت : لەم زانستەدا بوخارى گەيشتۆتە لوتكە .. يەكڭ
 بووە لە نيشانەكانى دەسەلاتى خوا لە بلىمەتى و شارەزايى دا .. بۆ
 نمونە : بوخارى خو ى دەلىت : سەد ھەزار ھەدىسى ھەجىم لەبەرە ..
 دووسەد ھەزار فەرموودەشم لەبەرە كە ناگەنە پلەى (صحيح)
 - ئەبوئەزھەر ئەلى : لە سەمەرقەند ، چوار سەد قوتابى ھەدىس ھەبوون ،
 ويستيان بوخارى بھەنە ھەلەو و ئىمتحانى بكن ، يەك ھەفتە دانىشتن ،
 ھاقتن رجاى اسنادەكانيان تىكەل دەكرد .. سەنەدى شاميان دەكرد
 بەسەنەدى عىراق و سەنەدى يەمەنيان دەكرد بە سەنەدى ھەرەمەين ،
 نەيانتوانى يەك ھەلەى لى بگرن ..

۲- زانستى پافەى قورئان (التفسير) : ھەرەكو چۆن شارەزابوہ لە
 سەنەدى فەرموودەكاندا بەھمان شىئوہ زمانەوان و ﴿ فەقىھ ﴾ بوہ

به نه حكامه كانى قورئان و به توانابوه له تهفسيردا .. موتالاي كتيبى
(التفسير) ي دانراوى خوى ، راستى نه قسانه دهرده خات .

۳- زانستى فيقه: به هوى گرنگى دانى ئىمام بوخارى به زانستى حه ديث،
پنويسست بوو شاره زابيت له فيقه دا بويه له (۱۸) سالى دا شاره زايى باشى
پهيدا كرد به جورىك كه ماموستاو زاناکان شاهه تيان بۆ نه دا .

﴿ نه عيمى كوپى حه مادی خوزاعى ﴾ نه لى: محمدى كوپى اسماعيل
له قيهى نه ئومه ته يه ... ﴿ محمدى كوپى به شار ﴾ نه لى: كه محمدى
كوپى ئيسماعيلى بوخارى هات بۆ به سره وتم: نه مېرۆ سهيدو گه وره ي
له قيهو زاناکان هات ..

پيشهوا بوخارى په ي به شتى وا گرنگ برده كه زور كهس سه رسام ن
تيايدا نه مهش به لگه يه له سه ر زور زانايى ئىمام بوخارى له بوارى فيقه دا .
۴- زانستى ميژوو: هونه رى نووسين له م زانسته دا لاي بوخارى بوو ..
پيشهرو و پچه شكين بوو تيايدا ... وهكو خوى ده فهرمويت: له ته مه نى
هه ژده سائيمه وه ده ستم كرد به نووسينه وه ي كتيبىك له سه ر هاوه لان و
تابيعين .. پاشان كتيبىك له بابته ميژوو نووسى له نريك (قهبرى
پيغه مبه رى خوا ﴿ ﴾ به شهوانى مانگه شهو نه منووسيه وه .. كتيبى
(التاريخ الكبير) به لگه ي توانادارى بوخارى يه له م بواره دا .

۵- زانستى جهرح وته عدیل: بوخارى ماموستای نه م زانسته يه ، هه لگري
ليواى نه م عيلمه قورس وزه حه ته يه، كه م كهس هه يه بتوانيت هينده ي
بوخارى له م زانسته گرنگه دا شاره زابيت .. بوخارى زور به مه ترسيه وه
هه نگارى ناوه و قسه ي كرده له م زانسته دا به هوى وه رعى زور ترسانى
بى نه ندازه ي له خواى گه وره .

۶- زانستی عیله‌تی حدیث : وردترین و قورسترین زانسته له حدیث دا ، کتیبه مه‌زنه‌کې ﴿الصحيح﴾ به‌لگه‌ی زور شاره‌زاییه‌تی له عیله‌دا ، زور که‌من نه‌وانه‌ی په‌ی به‌نهنیه‌کانی به‌رن ، نیمام بوخاری پاش نیمام ﴿نه‌حمه‌دی کوپی حه‌نبه‌ل و ئیبن مه‌دینی﴾ زور له‌م عیله‌دا شاره‌زابوه ، نیمام بوخاری نه‌فرمویت : له‌به‌ر ده‌ستی (ئیبن مه‌دینی) دا نه‌بیت خوم به‌چوک نه‌زانیوه . به‌لگه‌یه‌کی تری شاره‌زایی نیمام بوخاری له‌زانستی ﴿عیله‌تی حدیث﴾ دا نه‌ویه‌ که‌زانای بلیمه‌ت ﴿نیمام تیرمزی﴾ له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا زور شاره‌زابوه له‌عیله‌تی حه‌دیسدا وه کتیبیکې مه‌یه به‌ناوی (العلل الکبیر) ده‌رچوی به‌رده‌ستی نیمام بوخاری به‌...!

۷- زانستی زمانه‌وانی : له‌م زانسته‌شدا شاره‌زاو سه‌رکه‌وتوو بووه چونکه زمانزانی پیو‌یستیه‌کی گرنگی نه‌و که‌سانه‌یه که له‌بوارینکی سه‌ختی وه‌کو زانستی فرموده‌دا کارده‌کن .

نوسراوه‌کانی نیمام بوخاری

خوشبه‌ختانه پیشه‌وا بوخاری گرنگی داوه به‌نوسینه‌وه‌ی زانسته‌کانی خوی بویه سه‌روه‌تیکې به که‌لکی له‌عیلم وزانستی حدیث و بواره‌کانی تر بویه‌جیه‌یل‌اوین له‌وانه :

- ۱- ﴿الجامع الصحيح﴾ ناسراوه به ﴿صحيحی بوخاری﴾ .
- ۲- ﴿التاریخ الکبیر﴾ ، زور به‌نرخه ، باسی پیاوانی فرموده نه‌کات له‌سه‌رده‌می هاوه‌لائی پیغه‌مبه‌ری خواوه هه‌تا زه‌مانی خوی .
- ۳- ﴿التاریخ الاوسط﴾ .
- ۴- ﴿التاریخ الصغیر﴾ .
- ۵- ﴿الادب المفرد﴾ .

۶- ﴿خلق افعال العباد﴾

۷- ﴿رفع الیدین فی الصلاة﴾

۸- ﴿الضعفاء﴾ .. وچه‌ند کتیبیکې ګرنگی تر

نیمام بوخاری و شایه‌نسی زانایان

۱- قوته‌یبه‌ی کوږی سه‌عید نه‌لی: بوخاری له زه‌مانی خو‌ی‌دا وه‌کو
عومری خه‌تتابه له‌سهرده‌می خو‌ی‌دا .

۲- نه‌حمه‌دی کوږی ه‌نبل ده‌فرمونت: (خو‌راسان کوږنکی‌تر
وه‌کو بوخاری به‌رمه‌م نه‌هیناوه‌..)

۳- نیمام نیبن خوزه‌یمه ده‌فرمونت: (له‌ژیر نه‌م ناسمانه
که‌سم نه‌دیوه ، نه‌وه‌نده‌ی محمدی کوږی نیسماعیل له‌ فرموده
پیغه‌مبهری‌خوا(ﷺ) شاره‌زاییت .

۳- نیبراهیم ی کوږی محمدی کوږی سه‌لام ده‌لی: (که‌له‌پیاوانی نه‌هلی
ه‌دیت وه‌کو (سه‌عیدی باوکی مریه‌م .. نیسماعیلی کوږی نووه‌یس...
نیبراهیم ی خو‌زامی .. محمدی کوږی مه‌یمون .. وه‌چه‌نده‌های‌تر) له
محمدی کوږی اسماعیلی بوخاری ترساون و سلیمان له‌بلیعه‌تی و به‌توانایی
له‌ ه‌دیت‌دا کردو‌ته‌وه .

۴- (سلیمانی کوږی ه‌رب) جاریکیان سه‌یری نیمام بوخاری کردو وتی
نه‌مه ناوبانگ په‌یدا نه‌کات .. !!!

۶- (عبدان مروزی) نه‌لئت: تانیستا که‌سم به‌دی نه‌کردوه له‌م کوږه‌ که‌نځ
زه‌ینی پو‌شن تر بیت .

مە قامى ئىمام بوخارى

چونكى ئىمام بوخارى ژيانى لى پەيداكرىنى زانىست و قىزمىدەدا سەرف كىردە ، ئىتر نىمۇنەنى كەسى خواناس و بەتەقوا دىندارىبە ، بە زانىستەنى ھەيىبە ئىشى كىردە ، زانىستەكەى بلاوكىردۆتە ، سىمەى ئەوليا و پىاچاكانى بە ئاشكرا پىو دىار بوو .. بۆيە زانىستى فراوان و خواناسى زۆر بوو تە ھۆى پەيداكرىنى سام و ھەيىبەت و يقارى زۆر خوشەويستى لى دلى خەلكى دا تائىستاش موسولمانان بە پەپەرى پىزە ۋە باس لى پىشە ۋە بوخارى دىكەن و ئاسەۋارى دىسۆزى و بۆ خواژيان لى نوسىنەكان و ژيانى دا دىارە ... پىشە ۋە بوخارى زۆر نوپۇزى دىكەن ، لى خوا ترس بوو .. زۆر بەى كات قورئانى ئەخوئىند .. جارىكىيان لى نوپۇزدا (۱۷) جار زەردەۋالە پىۋەى دا بەبى ئەۋەى نوپۇزەكەى بىرپىت دواى نوپۇزەكەى زۆر بەى گىيانى ئاۋساۋو .. ۋتى : لىكەتتى نوپۇزدا گەيشتە ئايەتلىك زۆر بەلامەۋە خوشبوو .. ھەزم نەكرد نوپۇزەكەى بىرپم . ھەندىك كەلو پەل دىت بۆ ئىمام بوخارى كۆمەلىك بازىرگان ئىۋارە دىن بۆ مالى ئىمام بوخارى و ئەيانەۋىت ئەو كەل و پەلانەى لى بىكرىن بە (۵) ھەزار دىرەم قازانچ ، ئىمام بوخارى دىفەرموئىت : تازە شەۋە ، بىرۋن بەيانى ۋەرنەۋە .. بەيانى كۆمەلى بازىرگانى تر دىن بۆ كىرىنى شەكەن بە (۱۰) ھەزار دىرەم قازانچ ئىمام بوخارى دىفەرموئىت : ۋەدىم داۋە بەكۆمەلىكى تر پەشىمان نابەۋە .. ئىمام بوخارى لىبەر ئەگەرى كەۋتە گومان و ھەرامەۋە كىرىن و فرۇشتىنى نەدەكرد ھەمىشە داۋاى لىكەسىكى تر دىكرد شتى بۆ بىكرىت يان بۆى بفرۇشى .

ميخنه ت و نارېحه تې نيمام بوخاري

نازارو نه شکه نجه تووش بوونی جوړه ها نارېحه تې و ميخنه ت
سوونه تې خوايه و هموو پياوچاکان و خواناسان له ماوه ي ژيانياندا
تووشې هاتوون و بهرگه ي هموو جوړه نارېحه تيه کيان گرتوه و بونه ته
سهرمه شق و پيشه نگی خه لکی ، نمونه ي نارامگری و خوږاگری بوون
له بهر دم ناسته نگ و ميخنه ته کاندا ، نه وه ي جي ي سهرنجه مایه ي داخه
نه وه يه که نه م زانا بهر يزانه زور جار به موي به ناو موسلمان و
هاوه لي حه سودو قين له دلوه تووشې نارېحه تې هاتوون ، پيشه و
(بوخاري) ش يه کيکه له و خواناسانه ي که له ماوه ي ژيانيدا به تايبه تې
تووشې دوو کيشه ي گه وره هات ، نارام گرانه بهر و پووي بووه و خوي
گه وره سهرکه وتوي کرد :

۱- ميری بوخارا (خالیدی کوړې نه حمده ي هزلی) پياويکی نارد
به دواي نيمام بوخاري دا به خوي و کتيب و پيوستيه کاني بينه خزمه ت و
مه جلیسی نه ميره وه باگوي ي لي بگريت به تايبه تې هردو و کتيبي ﴿ الجامع
والتاريخ ﴾ وه نه واني تر پيشه و بوخاري به نوينه ري نه ميری بوخاري و ت :
من زانست زهليل و سهر شوپ ناکم .. نايبه مه بهر ده رگای خه لکی با نه مير
هر پيوستې و پرسيار يکی هه يه بيت بؤ مزگه وته که م يان بيت بؤ مالمان ،
هروه ها به نه ميری پاگه يانده نه گهر قايل نابی و به دلت ني يه قه ده غم بکه و
مه يله له مه جلیسدا ناماده بم و زانست بگه يه نم بؤ نه وه ي با نگم هه بيت
بؤ قيامه ت چونکه من عيلم ناشارمه وه ، پينغه مبهري خوا ﴿﴾ قهرمويه تې
ههرکه سينک له زانست يکدا پرسياريان لي کردو شارديه وه لغاوي ناگر ده که نه
ده مي له قيامه ت دا ، نه ميری بوخارا لوت بهرزي گرتي و هاني به ناو چهند

زانايه كي دا تا قسه له سهر مه زه ب و بېرو باوه و زانستى بوخارى بكن و
تۆمه تى بۇ دروست كهن و ههول بدن ناوى بزېنن وله پىزى كه م بكنه وه ،
له بهرام بهرېشدا نيمام بوخارى دوعاى به كۆمه لى ليكردن و مانگى به سهر
نه چوو خوا حياى بردن و له ناو خه لك دا شهر مه زارو پيسو ابوون و خواى
كه و ره له دونيادا تۆله ي نيمام بوخارى ئى سهندنه وه .

۲- ميجنه تى دووه م: حه سودى و حيقده بهرام بهر زانايان و

خواناسان ميژينه ي كۆنى هه يه ، نيمام بوخارى ناو و شوهره تى له
جيهانى ئيسلامى دا بلاو بووه بۆيه هاوه لانى خۆى حه سوديان به م بېره
زۆره عيلم و پىز و ناو بانگه ي بوخارى برد . له سهره نجامدا فيتنه يه كيان
هه ليگيرساند بۇ ناو زپاندى و سو ك كردنى نيمام بوخارى .. نه بو حامدى
نه عمه شى نه گىرېته وه نه لى : نيمام بوخارىم دى له جه نازه ي (نه بو
عوسمان سه عىدى كوپى مه روان) دا نه چوو بۇ سهر قه بران (محمدى
كوپى يه حيا) به پىنوه پرسىارى قورس و گرانى ئاپاسته ي پيشه وا بوخارى
نه كرد له ناو و شوهره تى و عىلله تى حه ديث دا .. نيمام بوخارى نه وه نده
گورج و ئاسان وه لامى محمدى كوپى يه حياى نه دايه وه ، وه كو (سوره تى
الاخلاص) بخوينى . له نه نجامدا محمدى كوپى يه حيا حه سودى برد به م
هه موو زانسته زۆره ي نيمام بوخارى و درۆى بۇ هه لبه ست له باره ي
عه قىده ي نيمام بوخارىه وه .. پيشه وا بوخارى كتيبيكى نووسى به ناو
نيشانى ﴿خلق افعال العباد﴾ كه جيا وازى كردوه له نيوان قسه وكرده وه ي
به نده كان و قورئانى پىرۆزدا ، قسه و هه لسو كه وته كانى مرؤف دروست
كراون ، به لام قورئان فه رمايشتى خوايه و مه خلوق نى يه .. بۆيه
تۆمه ته كانى محمدى كوپى يه حيا كه به فىتى ئه ميرى بوخارا هه ليگيرساند

خاموش بوو ئیمام بوخاری له م میحنه‌ته‌ش دا سهربرزو سهرکه‌وتوو
پزگاری بوو ..

پاشان ئیمام بوخاری نه فرمویت : ئه م محمدی کوپی یه‌حیایه بۆ نه‌وه‌نده
حه‌سوده به‌عیلم و زانیاری .. مه‌گه‌ر نازانی عیلم رزق و پوزیه خوای
گه‌وره‌ش خوی چونی بویت ناوا پزقی به‌نده‌کانی نه‌دات .

پیشخوا بوخاری ﴿ صه‌حیحی بوخاری ﴾ چۆن نووسی ؟ !

دوو هۆکاری سهره‌کی هانده‌ری ئیمام بوخاری بوون بۆ دانانی کتیبی
(الجامع الصحیح) که به صه‌حیحی بوخاری ناسراوه و به‌ره‌می‌په‌نج و
به‌لگه‌ی زه‌حمه‌ت و زاده‌ی زانستیکی فراوانه ، ئیمام بوخاری نه‌فرموی :
له خه‌وما باوه‌شینیکم گرتبوو به ده‌سته‌وه ، له حزوری پیغه‌مبه‌ری خوا
(ﷺ) وه‌ستابووم و خزمه‌تم نه‌کرد ، له هه‌ندی خه‌وناسم پرسی بۆ ماناکردنی
ئه‌م خه‌وه ، نه‌وانیش وایان بۆ رافه‌کردم گوايه من درۆ دوور نه‌خه‌مه‌وه له
پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) .. له لایه‌کی تره‌وه ماموستای گه‌وره‌و زانای
خواناس (ئیسحاقی راهه‌وه‌ی) که ئیمام بوخاری له خزمه‌تیا زانستی
فرموده‌و فیقه‌ فیربوه ، به قوتابیه‌کانی نه‌لی : ﴿ بریابه‌راویکی پوختتان
کۆیکردایه‌ته‌وه‌و سوننه‌تی صه‌حیحی پیغه‌مبه‌ری خوای تیا بوايه ﴾ ..
ئیمام بوخاری ده‌فرمویت ئه‌م قسه‌یه له دلما جی‌ی گرت ، بۆیه ده‌ستم کرد
به نووسینه‌وه و کۆکردنه‌وه‌ی (الجامع الصحیح) .

جی‌ی سهرنجه ئیمام بوخاری ده‌ستی‌کرد به نووسینه‌وه‌و دانانی ئه‌م کتیبه
به‌نرخه به‌فرموده‌ی (انما الاعمال بالنیات) ، به مه‌به‌ستی نیه‌ت پاکی و
دلسۆزیه‌وه ، ئه‌مه جگه له‌وه‌ی که خوی نه‌فرمویت (له کتیبی صه‌حیح دا هیچ
فرموده‌یه‌کم نه‌نووسیوه ، هه‌تا خۆم نه‌شۆردبی و دوو رکات نوێژم نه‌کردبی) ..

(۲)

پیشوا و غلام

﴿ پێشه‌وا موسلیم ﴾

له کاتی باسکردنی زانایان و خزمه‌ت گوزارانی فەرموده‌کانی پێغه‌مبهری خوا (ﷺ) ناوی هەردوو پێشه‌وا ﴿بوخاری و موسلیم﴾ پێکه‌وه باس ده‌کړن و ناویان هاوتای یه‌ک‌تره و مۆری د‌ل‌نیایی فەرموده ساخ‌ک‌راوه‌کان و سه‌ح‌یحه‌کانی پێغه‌مبهری خوايه (ﷺ) .. به‌ل‌کو له‌ه‌ندئ فەرموده‌دا مۆری (رواه الشیخان) ، هەردوو پ‌یش‌ سپی و ب‌ل‌یمه‌ته‌که‌ی زانستی ه‌د‌یس ری‌وايه‌تیان کردوه ، مانای ساغ ب‌ونه‌وه‌ دروستی و بی‌گومان‌ی نه‌وه‌ فەرموده‌یه‌یه‌ و مانای ب‌ژارکردنی زانستیان‌یه ..

ناوی : (موسلیمی کوپی ه‌ج‌ج‌اجی کوپی موسلیمی کوپی وهرده) ، ک‌ون‌یه‌ی : (نه‌ ب‌وح‌سه‌ین) ، له‌به‌ر نه‌وه‌ی ن‌ی‌شته‌ج‌ئ‌ی شاری ن‌ی‌ساب‌ور‌یه‌ ، سه‌ربه‌ولاتی خ‌و‌راسان ، پ‌ئ‌ی نه‌وتر‌یت : موسلیمی ن‌ی‌ساب‌وری .. س‌ائ‌ی ٢٠٤ یان وه‌کو ه‌ند‌یک نه‌ل‌ئ‌ن س‌ائ‌ی ٢٠٦ ی ک‌و‌چی ها‌ت‌وته د‌ن‌یا‌وه .. ئ‌یم‌ام موسلیم بال‌ابه‌رز‌ئ‌کی سه‌رو پ‌یش‌ سپی ب‌وه .. به‌کاروباری به‌زازی و قوم‌اش فر‌و‌شی یه‌وه سه‌رق‌ال ب‌ووه . پ‌ی‌شه‌وا موسلیم له سه‌ره‌ت‌ای ژبانی من‌ائ‌ی یه‌وه ، ه‌ه‌تا د‌وا‌پ‌و‌ژه‌کانی ژبانی ب‌و ف‌ی‌ر‌بوونی زانستی ه‌د‌یث که سه‌ره‌چ‌اوه‌ی دووه‌می ئ‌ای‌نی پ‌ی‌ر‌و‌زی ئ‌ی‌سلامه ته‌رخان کرد .. ئ‌یم‌ام موسلیم نه‌وه‌ند‌ه‌ی گ‌ر‌نگ‌ی‌دا به ف‌ی‌ر‌بوونی ع‌ی‌لم‌ی ه‌د‌یث ، نه‌وه‌ند‌ه‌ گ‌ر‌نگ‌ی نه‌داوه به ف‌ی‌ر‌بوونی زانسته‌کانی تر ، وه‌کو ف‌یقه و ته‌فس‌یر و زمانه‌وانی ، ه‌ه‌رچه‌نده شاره‌زاییه‌کی باش‌ی‌شی ه‌ه‌بوو له‌م زانسته‌نه‌دا .. به‌لام ئ‌یم‌ام موسلیم نه‌وه‌ند‌ه‌ی له زانستی ه‌د‌یث‌دا ه‌ل‌که‌وت‌وو د‌یارو ناودار‌بووه ، له‌و زانسته‌نه‌ی تر‌دا وانه‌بووه ..

شایه‌تی دانی هرسې زانای شاره‌زای بواری چه‌دیس ، وه‌کو
(نه‌حمدی نیسابوری و نه‌بوزهره و عه‌بدوره‌حماني نه‌بوحاتهم) له‌بارهی
بالا ده‌ستی نیمام موسلیمه‌وه ، به‌لگه‌یکه‌ی مه‌زنی به‌توانایی
نیمام موسلیمه له‌حدیث دا .

به‌شپوه‌یه‌کس گشتی نیمام موسلیم له‌م زانستانه‌دا سوارچاک و پسرپوړ بووه :
۱- زانستی حدیث : مه‌به‌ست له‌م زانسته شاره‌زاییه له‌ څه‌رموده‌کان ..
ده‌قه‌کانیان .. سه‌نه‌ده‌کانیان .. زیادوکه‌می څه‌رموده .. جیا‌کردنه‌وه‌ی
څه‌رموده‌ی پاست له‌هه‌لبه‌سراو .. هتد ..

نیمام موسلیم سوارچاکي نه‌م مه‌یدانه‌بووه ، چونکه دواي پيشه‌وا
بوخاری کتیبی‌صه‌حیحی نیمام موسلیم دوه‌مین سرچاوه‌ی گرنگی
څه‌رموده‌یه که‌جې‌ی به‌رواو متعانه‌ی زانایان بی .. له‌ ماوه‌ی (۱۵) پانزه
سال‌دا نیجا نیمام موسلیم لی‌بوته‌وه له‌بزار‌کردنی څه‌رموده صه‌حیحه‌کان و
نووسینه‌وه‌یان له‌ کتیبی‌صه‌حیحی خ‌و‌ی دا ، زانای ناودار
(نیین صه‌لاح) نه‌ څه‌رموئ ﴿ به‌هو‌ی کتیبی صه‌حیحه‌وه خ‌و‌ای گه‌وره نیمام
موسلیمی بل‌ند کرده‌وه به‌ به‌رزایی نه‌ستیره‌کان ، که‌بووه پیشه‌نگ و
حوجه و له‌ زانستی حدیث دا نه‌خو‌نری ﴾ ..

۲- زانستی پیاوړی څه‌رموده : نه‌م زانسته بناغه‌ی زانستی حدیثه ..
چونکه (محدث) واته : څه‌رموده‌زان بو‌ دل‌نیا‌بونی له‌ په‌وشتی نه‌و که‌سانه‌ی
که‌څه‌رموده‌یان گن‌پراوه‌ته‌وه ، پی‌و‌یستیان هه‌بووه به‌ فی‌ربوونی نه‌م زانسته ..
هه‌تاب‌توان پشته‌ی سه‌نه‌دی څه‌رموده‌کان دیاری بکه‌ن .. نیمام موسلیم خ‌اوه‌نی
زه‌ین پو‌شنیه‌کی زو‌رو سر‌ناسی‌کی ورد‌بووه ، می‌ژو‌ ناوی زیندوان و مردوان و
شو‌ره‌تیانی به‌باشی نه‌زانی .. له‌ باره‌یه‌شه‌وه بابه‌تی گرنگی نووسیوه ..

۳- زانستى جەرح وتەعدیل : ئەم زانستە تايبەتە بەرپەخسە گرتن
لە پیاوانى ھەدىث .. جیاکردنە وەى (سىقە) و لاوازەکانیان .. ئىمام
موسلىم لىزانانە دەستى داووتە ئەم زانستە سەختە و کارامە بوە تیايدا ،
لە پيشەكى كتيبي (الجامع الصحيح) ەكەيدا ھەندىكى لەم بارەيەو
نووسيوە ..

۴- زانستى عىللەتى فەرمودە : سەختەرين و وردتەرين و
پەنھانى ترين جۆرەکانى زانستى فەرمودەيە .. ئىمام موسلىم يەكەىكە لەو
زانابلىمەتانەى كە شارەزايى زۆرى ھەبوو لەم بوارەدا و زۆر شتى بەكەلەى
نووسيووە بۆ زياتر ئاشنابوون لە زانستى عىللەتى ھەدىسا ..

گەشتەکانى

گەشت و گەپان ، شارەو شارو ولاتەو ولات ، ئاوارەيى و غەربى ،
نانى ئيسراحت نەخواردن ، ژيانى غەربايەتى ، ئەمانە دروشمى
قوتابيانى زانست و رەويەى ئەو كەسانەيە كە خۆيان بۆ فەربونى عىلم
يەك لا كەردۆتەو لە پیناوى تینگەياندن و پینگەياندن خەلەكى دا ھەموو
ناپەھەتەيان لا ئاسان بووە خواى گەورەش كۆمەكى كەردون .. ئىمام
موسلىم ھەروەكو زانايانى پيش خۆى و سەردەمى خۆى شەوقى
پەيدا كەردنى نوورى زانست ئۆقرەى ئىبەرى ھەتا گەشتىكى گەورەى
درىزخايەنى دەست پى كەرد بۆ ولاتانى جیھانى ئىسلامى ، لەو ولاتانە
(خوراسان .. عىراق .. حىجاز .. شام .. مىصر .. ھتد ..)

سالى (۲۲۰) ى كۆچى كە ئەو سەردەمە ھىشتا ئىمام موسلىم
نەوجەوان بوو تازە خەتى ئەدا چوو بۆ ھەج لەوىو لەشارى مەككە گەيشتە
خزمەت (عبدالله قەنبى) و چەندىن دەرسى ئۆمەرگەرت بەلام ياشان لە

سالى (۲۳۰) كوچى گه شتيكى فراوانى دريژى دهست پيكر دو نهو ولا تانه
گه را كه پيشتر نامارزه مان پيكر د .. نينجا گوچاني سه فو رو گه شتي بو يه ك
جاري دانو له ولاتي خو ي كه نيسا بووره نيسته جي بوو .

ماموستاكانى

بليمه ت و كارامه يه كى وه كو نيمام موسليم ، بى گومان نه بى
په روه رده كراو و ده رچوى به رده ستى چه ندين زاناي پايه بلند بيت كه
له زانستى خو يان نيمام موسليميان به هره مه ند كرده ، له نه نجامدا بوو
نه ستيزه يه كى پر شن گدارى ناسمانى زانست و خواناسى له ميژووى
نيسلام دا .. يه كي ك لهو زانا به ريزانه ي كه ده ستى خيريان هه بوو
له په روه رده و پيگه يان دنى نيمام موسليمدا ، پيشه واو زاناي خواناس و
ناودار (نيمام بوخارى) يه .. موسليم وه كو سي بهر هه ميشه به شوين نيمام
بوخارى يه وه بووه هه رگيز به جي نه هيلآوه ، نيمام موسليم زور قه درى
نيمام بوخارى ماموستاي نه زانى جاريكيان موسليم بو وه لامى پرسياريك
له باره ي عيلله تى فرموده يه كه وه هاته خزمه ت نيمام بوخارى و نيوچاوانى
ماچ كرد .. پاشان وتى : بهيئه با قاچه كانه ت ماچ بكه م .. نه ي ماموستاي
ماموستاكان ، كه وړه ي فرموده ناسه كان و پزيشكى عيلله تى فرموده كان .

له زاناکانى تر كه نيمام موسليم شاگردو قوتابى به رده ستيان بووه :

- ۱- عبدالله ي كوپى مه سلهمه ي قعنبي .
- ۲- نيمام نه حمده ي كوپى جه نبه ل .
- ۳- نيسحاق ي كوپى راهه وى .
- ۴- يه حياى كوپى مه عين .
- ۵- عبدالله ي دارمى . خاوه نى (المسند)
- ۶- نيسحاق ي كه رسه ج ... وه چه نده ما زاناي تر ..

قوتابیه کانی

سوننه تی خوا وایه له زهوی دا مه شخه لی زانست شهره فی
مه لگرتنی نه درېته دهستی چهند که سیک و پاشان نه وانیش به وپه پری پړزو
نه مانه ته وه نه و مه شخه له نه پارېزن و ته سلیمی نه وه کانی دواي خو یانی
نه کهن ، بهم شیوه یه ژبانی مروف له سر زهوی دا تاریکی ته نگی
پی مه لنا چنی و پو شنایی زانستی خواناسان شهوی ده یجوورمان بو ده کاته
پوژی پوناک ، نیمام موسلیم به و زیره کی و بلیمه تیه بی نه ندازه ی خو ی ..
به وه موو زانسته زوره ی خو ی که وری گرت له ماموستا دلسوزه کانی .. له و
مه موو گه شت و زه حمه تانه ی که چه شتی له پری پیده اکر دنی عیلدا ،
نه میش به نه مانه ته وه مه شخه لی زانستی ته سلیم به چنده ها قوتابی و
شاگردی دواي خو ی کرد ، نه وانیش دلسوزانه په یامه که ی نیمام
موسلیمیان که یاند ، خوا پاداشتی هه موویان بذاته وه ..

له و قوتابیه ناودارانہی که به رده ستی نیمام موسلیمیان کردوه :

- ۱- نه بو عیسای تیرمزی ، خاوه نی الجامع .
- ۲- نه بو به کری کوپی خوزه ییمه .. ناسراوه به (امام الکلیه)
- ۳- نه بو عوانه ی ئیسفرایینی ، خاوه نی (الصحیح)
- ۴- مه کی کوپی عهبدان .
- ۵- صالح ی کوپی محمدی جهزه .
- ۶- ئیبراهیم ی کوپی محمدی کوپی سوفیان ..
- ۷- محمدی کوپی عهبدولوه اب فراء .. وه چنده های تر .

نیمام موسلیم له دیدی زانایان دا

شیخ (ئیسحاقی کەوسەج) مامۆستای ئیمام موسلیم فەرمویەتی
 (موسلیم، لەخێر بێ بەش نابین هەتا خوا ی گەرە تو بەیانی
 بۆ موسلمانان) ... (ئەبویە عەلای خەلیلی) ئە لێ : (موسلیم لەو مەزنی
 چاکەکانی باس بکەن) ، (سەنعانی) ئە لێ : (موسلیم یە کێکە لە
 بێشە وایانی دنیا) .

کتابخانه کانی نیما موسیلم

له بواړي حه ديس دا چنډ کتیبکی به که لکی نویوه ، هه تا دنیا دنیایه موسولمانان سودی نی ورده گرن ، له وانه :

۱- (الصحيح) : مهزنترين نوسراوى نيمام موسليمه، دوهم سهرچاويه

دوای صهحیح ی بوخاری .

۲- (الكنی والاسماء) : چاپ كراوه ..

۳- (التمهين) ... وهچەند کتیبیکی تر که دیار نه ماون .

بیٹشہ وا موسلیم و صہ حیجہ کہی ..

ئىمام موسلىم شاگردو قوتابى ئىمام بوخارىيه، له سهر دهستى ئىم
 رانا پايه به رزو بليمه ته دا ده رچووه و شاره زايى پيدا كرده له زانسته كانى
 ده ديسدا .. كاتيك پيشه وا بوخارى ئىبووه له كۆكرده وه و نووسينه وه
 سه حجه كه ي (ئىمام موسلىم) يش شوين پى ئىمام بوخارى
 مامۇستاي گرته بهر ئه مه ش له كاتيكدا بوو كه ئىمام موسلىم گه يشتبووه
 ئاستىكى بهرز له زانستى فرموده دا ، به ئاسانى فرموده سه حجه كانى
 له وانه ي تر جيا ده كرده وه .. ئىمام موسلىم له سهر داواي كه ســـــــــــــــــ

که پرسپاری لیکرد هه‌ستا به کوکردنه‌وهی سه‌حیحه‌که‌ی و نه‌م کتیبه
به‌نرخه‌ی له کو‌ی (سی‌سه‌ده هزار) فرموده گول بژیرکردوه و له‌ماوه‌ی
(۱۵) سالدا ئینجا ئی بۆته‌وه له‌نوسینه‌وه‌ی سه‌حیحه‌ی موسلیم ..
(نه‌حمه‌دی کوپی سه‌له‌مه) که هاوه‌لی نیمام موسلیمه ، نه‌لی له‌گه‌ل
موسلیم دابووم ماوه‌ی (۱۵) سال خه‌ریکی نووسینه‌وه‌ی سه‌حیحه‌که‌ی
بوو .. شایه‌نی باسه نیمام موسلیم زور به‌گرنگیه‌وه سه‌حیحه‌که‌ی
نوسیه‌ته‌وه .. خو‌ی هیلاک کردوه له‌م کاره گرنگه‌دا وه‌کو خو‌ی
نه‌ فرموی: (له‌م مه‌سنه‌ده‌دا هیچ فرموده‌یه‌کم بی به‌لگه دانه‌ناوه وهیچ
فرموده‌یه‌کیشم بی به‌لگه ئی لا نه‌بردوه ، وه‌نه‌م کتیبه‌م خسته به‌رده‌ستی
(نه‌بو زهره‌ی) زانا هر فرموده‌یه‌که نه‌و ئاماژه‌ی کردییت به‌عیله‌ت
وناته‌واوی تیایدا لام بردوه ، هر فرموده‌یه‌کیش به‌پاستی زانیییت
هیلا‌ومه‌ته‌وه ، نه‌گه‌ر نه‌هلی هه‌دیس دووسه‌ده سال هه‌دیس بنوسنه‌وه بی
نیاز نابن وهر پیوستیان به‌م مه‌سنه‌ده نه‌بییت) ...

کوچی دوا‌یی

پرسپاریکیان له نیمام موسلیم کرد له سه‌ر فرموده‌یه‌که ، نه‌یزانی ..
چوه‌وه بۆ ماله‌وه ، چوه ژوره‌که‌ی خو‌یه‌وه و ده‌رگای داخست ، وتی:
باک‌ه‌س نه‌یه‌ته ژوره‌وه .. ده‌ستی کرد به‌گه‌پان به‌ دوا‌ی فرموده‌که‌دا ،
پوشینک خورمایان بۆ هینا بوو ، له‌گه‌ل سه‌یرکردنی کتیب وگه‌پان به‌
دوا‌ی فرموده‌که‌دا خه‌ریکی خورما خواردن بوو نه‌وه‌نده خه‌می
دۆزینه‌وه‌ی نه‌و فرموده بوو ئاگای له‌ خو‌ی نه‌ما چه‌ندی خورمای
خواردوه ، کاتیکی زانی پوشه خورماکه‌ی ته‌واو کردوه !! بۆیه دوا‌ی نه‌وه
نه‌خوش که‌وت .. ئیواره‌ی پوژی یه‌که شه‌مه‌مه / مانگی ره‌جه‌ب / ۲۶۱ ی

كۆچى ، پاش تەمەنىكى پەرلە خزمەت چاۋە مانۋەكانى لىك ناۋ گەيشتە
كاروانى زاناياتى و ئەولياۋخواناسان .. چوۋ بۇ بە ھەشتى بەرىن بۇ
خزمەت پىغەمبەران و شەھىدەكان ، مردنى ئىمام موسلىم زەرەرىكى گەرە
بوۋ بۇ زانستى قەرمودە و ئاينى پىرۋزى ئىسلام . كاتى خۇى و تراۋە :
مردنى زانايتە .. مردنى دونيايتەكە .. خوالى خۇش بىت .

(۳)

نیمه کماله

﴿ ئیمام نه حمەدی حەنبەل ﴾

ناوی: نه حمەدی کوپی محمدی حەنبەلی کوپی هیلالی کوپی
 نه سه ده .. ناسراوه به (نه بو عبدالله) دایک وباوکی عه ره بن .. له
 ره چه له کدا له گه له نه سه بی پیغه مبهری خوا (ﷺ) یه که ده گرنه وه .. له (٢٠)
 ی ربیع الاول ی سالی / ١٦٤ ی کوچی له شاری بغداد له دایک بووه .. هه
 له مندالیه وه دایک وباوکی مردون ، واته بهس له نه سه بدا له گه له
 پیغه مبهری خوا یه که ناگرنه وه ، به لکو وه کوپیغه مبهری خوا (ﷺ) له نازی
 باوک و دایکی بی بهش بووه ..

پیشه و نه حمەدی کوپی حەنبەل سه روهت و سامانی بو نه ماوه ته وه له
 باوو بایرانیه وه ، به لام شهرفی بنه مانه و نه سه بی به رزو خانه واده ی بو
 ماوه ته وه .. هه له باوکیه وه هه زکردنی له جیهاد بو ماوه ته وه .. چونکه
 محمدی باوکی له کاتی جیهاددا گیانی سپاردوه ..

ئیمام نه حمەد و وه رگرتنی زانیاری

سالی ١٧٩ ، واته که ئیمام نه حمەد له ته مەنی چوارده سالی دا بوو ،
 ویل و عه ودالی فی ربوونی زانیاری بوه و یه که مین کهس که فرموده ی ئی
 وه رگرتوه ﴿ نه بو حەنیفه ﴾ بووه .. له هه مان سالدات وه له سالی ١٧٩ ی
 کوچی دا زانای ناودار (عبدالله ی کوپی موبارهک) دیت بو شاری بغداد ،
 ئیمام نه حمەد نه چیته خزمه تی تا زانیاری ئی وه ربگری به لام (عبدالله ی
 کوپی موبارهک) ده رنه چی بو غه زای پۆم و ئیمام نه حمەد فریای ناکهوی له
 خزمه تیاعیلم وه رگری !! .. ئیمام نه حمەد له بغداد مایه وه تا سالی ١٨٢ که
 (هه یسه می کوپی به شیر) ی مامۆستای کوچی دوایی کرد ..

گه شته كانى

كوچى دوايى (هيسه مى كوپى به شير) ناماژيهك بوو بۇ نيمام
نه حمه د كه چيدى له بغداد نه مينځته وه و ولاتان بگهړى به دواي فېرېوونى
زانستى فېرموده دا .. بويه شهويش بۇ فېرېوونى زانيارى و پرېكردنى
هه گبهى زانستى فېرموده هم ولاتانه گه پراوه :

۱- شارى كوفه .

۲- پېنج جار چو ته شارى بصره .

۳- شارى مهككه ، له وېش چاوى كهوت به پېشهوا شافيعى .

۴- يه مهن .

۵- ميصر .

۶- عبادان .

۷- تهرتووس .

۸- واست .

شايانى باسه ، پېشهوا نه حمه دى كوپى هه نېل نه گهړچى زور
له ولاتان گه پراوه ، به لام بى پاره و بى نيمكانيات بوه .. زوربهى ولاتان به پى
گه پراوه .. هه مالى كرده هه تا پاره پيدا بكات بۇ گه شته كانى و
دا بېنكردنى ژيانى قوتا بېتى .. هه وه ها له گه ل نه وه شدا كه نيمام نه حمه د
خاوه نى (حافظه) و توانايه كى له پراوه به دېرېووه بۇ له بهر كړدى قورنان و
حديث ، هرچى بېستووه نوسيوويه تيه وه به وه وازى نه هېناوه كه له بهرى
بكات .. (نه بوزه رعه) نه لى : ﴿ نيمام نه حمه د هزار هزار هه ديځى
له بهرېووه ﴾ ، نه مه جگه له وهى نيمام نه حمه د له گه شته كانيدا هه ولى داوه
فيقه فېرېبى وېرېرې عيلمى هه ديځ ..

زانسته‌کانی ئیمام نه‌حمده

له زۆربه‌ی سه‌رچاوه‌کانی زانست ، عیلمی وه‌رگرتوه و به‌ تواناو
شاره‌زابوه له زۆر به‌ی زانسته‌کاندا ، به‌تایبه‌تی که ئیمام نه‌حمده له
گه‌وره‌ترین شاری زانست و مه‌لبه‌ندی عیلم و عیرفاندا ژباوه که شاری
بغدايه .. له زانسته‌کانی ئیمام نه‌حمده :

- ۱- زانستی زمانه‌وانی : له زمانی عه‌ره‌بیدا زۆر بلیمه‌ت وشاره‌زابووه
خۆی ئه‌لی : ﴿ له‌ئهو عه‌مری کو‌ری عه‌لاء که مامۆستاو پ‌یش سپی زمانی
عه‌ره‌بی بووه زیاترم نویسووه له‌سه‌ر زمانی عه‌ره‌بی ﴾ .
- ۲- زانستی فەرموده : کتیبی (مسند الاسام احمد) که زیاتر له (۳۰)
ه‌زار فەرموده‌ی تیانوسیوه ، گرنگترین دانراوی ئیمام نه‌حمده له‌بواری
زانستی فەرموده‌دا .

ئیمام نه‌حمده به‌ عبدالله کو‌ری ئه‌لیت : ﴿ ئه‌م مه‌سنه‌ده له‌به‌ر بکه‌و
بیپارێزه چونکه ئه‌بیته پ‌یشه‌وا‌ی خه‌لکی .. ﴾

له زانسته‌کانی تری ه‌دیث . و (عیلمی جه‌رح وته‌ع‌دیل) زۆر شاره‌زا
بووه ، (عبدالله ی کو‌ری ئیمام نه‌حمده) ئه‌لی : ﴿ نه‌بو تورابی
نه‌خشه‌بی هاته خزمه‌ت باوکم ، باوکم نه‌یووت : فلان که‌س س‌یقه‌یه ، فلان
که‌س زه‌عیفه نه‌بو توراب ووتی : قوربان غه‌یبه‌تی زانایان مه‌که .. ئیمام
نه‌حمده له‌وه‌لام دا ووتی : کو‌ر به‌سه‌رت .. ئه‌مه غه‌یبه‌ت نی‌یه ئه‌مه
نه‌سیحه‌ته .

- ۳- زانستی عیله‌تی ه‌دیس : زۆر شاره‌زابووه له‌م زانسته قورسه‌دا ..
ه‌تا له‌پ‌یداچونه‌وه‌ی کتیبی (المسند) دا به‌ (عبدالله ی کو‌ری) ئه‌لی :
﴿ خه‌ت بی‌نه به‌سه‌ر فلان ه‌دیسدا چونکه فلان عیله‌تی تیا‌یه .. ﴾

قوتابیه کانی

چه‌نده‌ها پیاوی گه‌وره‌و زانای ناودار وخواناس قوتابیه‌تی پێشه‌وا
ئه‌حمه‌دی کوپی چه‌نبه‌ی کردوه ، به‌لکوه‌ندێ له‌ما‌مۆستا‌کانی فهرموده‌یان
لی‌وه‌رگرتوه له‌وانه :

١- ئیمام شافیهی ..

٢- عبد الرحمن ی کوپی مه‌هدی ..

٣- وه‌کیع ی کوپی جه‌پ‌اح .

ئه‌م زانایانه‌ فهرموده‌یان لی‌ری‌وايه‌ت کردوه :

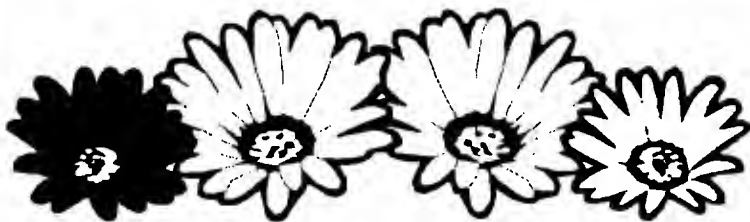
١- ئیمام بوخاری . ٢- ئیمام موس‌لیم . ٣- ئیمام ئه‌بوداود .

٤- تیرمیزی . ٥- ئه‌بن ماجه . ٦- نه‌سائی .

ئه‌مه‌ وێ‌پ‌رای ئه‌م زانا ناودارانه :

١-عه‌لی کوپی مه‌دینی . ٢- یه‌حیای کوپی مه‌عین

٣- ئه‌حمه‌دی کوپی صالح .

مه ناقبې نیمام نه حمده

پېشه‌وا نه حمده‌ی کورې حنبه‌ل نمونده‌ی زانای خواناس و پاریزکارو له خواترس بووه .. له خواناسی و خواپه‌رستی دا نمونده‌ی پېشه‌وا بووه .. عبدالله ی کورې نیمام نه حمده بهم شپوه به باسی باوکی نه‌کات : ﴿ باوکم به‌پوژدا به‌پوژبوو .. پاشان به‌په‌له به‌ربانگی نه کردونوژنی عیشای نه‌کرد و سرخه‌ویکی نه‌شکاند ، نینجا هه‌لنه‌سا ، ده‌ست نوژنی نه‌گرت و هه‌تا به‌ره‌به‌یان نوژنی نه‌کرد ، پاشان پکاتی نوژنی ویتري نه‌کرد .. نه‌مه‌ویرای نه‌وه‌ی که نیمام نه حمده زور کهم خوړبووه .. خوی نه‌فرموی : ﴿ ترسان له خوا وای لیکردم نیشته‌ای خواردنم نه‌ماوه ﴾ ..

زۆربه‌ی دوعاکانی ﴿ اللهم سلم سلم ﴾ بوو .. له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا نیمام نه حمده هه‌ژار و نه‌داربووه .. پیاویک نه‌لی : چومه خزمه‌ت نیمام نه حمده وتم یارمه‌تیم بده هیچمان نی‌یه ، نیمام نه حمده پینچ دره‌می دا پیم ووتی : ﴿ نیمه‌ش جگه له‌م پینچ دره‌مه هیچ شک نابەین .. ﴾

له‌باره‌ی نیمام نه حمده ده‌وه ووتویانه

قوته‌یبه نه‌لی : ﴿ باشتړین که‌سی نه‌م زه‌مانه‌ی نیمه عبدالله ی کورې موباره‌که ، پاشان نه‌م کورپه لاوه‌یه .. که‌مه‌به‌ستی (نیمام نه حمده‌ی کورې حنبه‌له) ، هرکه سینکت بیني نیمام نه حمده‌ی خوش بوئ نه‌وه بزانه خاوه‌نی سوننه‌یه و حه‌زنه‌کات دیفاع له سوننه بکات .. ﴾
به‌قوته‌یبه‌یان ووت : ﴿ نه حمده له‌تایبیین حساب نه‌ک‌یت ﴾ ووتی ﴿ له‌تایبیه‌گه‌ره‌کانه ﴾ پاشان ووتی : ﴿ نه‌گه‌ر سوفیانی سه‌وری نه‌بوايه و مرع نه‌مردو نه‌ما .. نه‌گه‌ر نه حمده نه‌بوايه دین نه‌مردو له‌ناو نه‌چوو ﴾ .

۴- زانستی فیه : بهسه بۇ زانایې وتوانایې نیمام نه حمه دی کوپې
 حنهبل له بواری فیه وشهر عدا که نیمام نه حمه د قوتابی بهر ده سستی
 (نه بویوسف) بووه .. شایانی باسه پیشهوا شافیعی زور کاری کردو ته
 سر نیمام نه حمه د بۇ بهیز بوونی بواری فیه له گهل زانستی حه دیسدا ..
 پیشهوا شافیعی مه دحی نیمام نه حمه د نه کات و نه فرمونت :
 نه حمه د پیشه وایه له هه شت بوارد :

۱- نیمامه له حه دیسدا . ۲- نیمامه له فیه د .

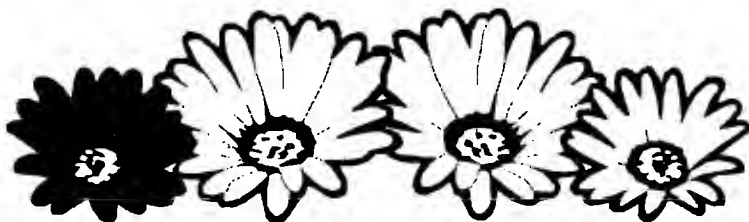
۳- نیمامه له زمانه وانی دا ۴- نیمامه له قورئان دا .

۵- نیمامه له زوه دودونیا نه ویستی دا . ۶- نیمامه له هه ژاری دا

۷- نیمامه له وهرع و پاریزکاری دا ۸- نیمامه له سوننه دا

۵- (علم الکلام) قسه زانی : شاره زابووه له م زانسته دا ، بویه
 ناموزگاری عبداللهی کوپې نه کات له گهل نهو که سانه دا دانه نیشی که
 خه ریکی عیلمی که لامن و قسه یان له گهل دا نه کات .

هه روه ها نه لی : ﴿ له گهل یان دامه نیشه هه تا نه گهر
 دیفاعیان له سوننه ش کرد ۱۱۰۰ ﴾ نه مش به لگی شاره زاییه تی
 له زانستی که لامدا ..

مامۆستانگانى

له گه شته زوره گانې نيمام نه حمده دا بو فيربوونى زانيارى چاوى
كه وتوو به ژماره يه كى زور له زانايان ، (ابن الجوزى) نه فرمويټ :
﴿ نيمام نه حمده (٤) مامۆستاي پياوو مامۆستايه كى ثافره تى هه بووه ﴾
له وانه :

١- هه شيمى كوپى به شير ، پينچ سال له بغدا له خزمه تيا بووه .

٢- سفيانى كوپى عهينه .

٣- نيمام شافيعى .

٤- قازى نه بو يوسف .

٥- وه كيى كوپى جهراح .

٦- نيراهيمى كوپى سه عد .

٧- عبد الرحمن كوپى مه دى ، وه چندهاى تر ...

٢- عهلى كوپى مه دينى نه لى : ﴿ خوا غيره تى دا به نه م دينه به هوى
نه بو به كرى سديقه وه له شه پى هه لگه راوه گاندا .. له پوژى ميحنه تيشدا
عيززه تى به خشى به م دينه به هوى نه حمده كوپى حه نبه له وه ﴾ .

نوسراوه گانې پيشه وا نه حمده دى كوپى حه نبه ل

نه گهر پيشه وا نه حمده كوپى حه نبه ل درى نوسينه وهى زانست
خوى وقسه به پيزه گانې نه بوايه نه وا ئيستا كتيبخانه ي ئيسلامى زور
دهوله مه ند نه بوو ، چونكه نيمام نه حمده دجه له فرموده گانې پيغه مبه رى
خوا ﴿﴾ قايل نه ده بوو هيچ شتيك بنوسرته وه .. له گه ل نه مه شدا چه ند
به ره مينكى گرنگى هيه له وانه :

۱- المسند	۲- العلل
۳- الناسخ والمنسوخ	۴- الزهد
۵- الأشربة	۶- الايمان
۷- الإمامة	۸- كتاب الفتن
۹- كتاب فضائل اهل البيت ۱۰- طاعة الرسول .. وجهنده هانوسراوی تر.	

میچنهت و ناره حهتی نیام نه حمده

هه تاسه رده می (رهشید) دهوله تی نیسلام له سایه ی عه قیده یه کی پاک
وبی خهوشدا ژبانې نه برده سهر .. به لام که (مامون) ی کسوی
(هارونه رشید) چووه سهر عهرشی دهسه لات ، تهوژمی (موعته زیله و
جههمی) یه کان برهویان سهند ، نهو عه قیده لاره یان بلأو کرده وه که
(قورئان مه خلوقه و دروست کراوه) ، له کاتی کدا نوممه تی نیسلام
له سهر نه وه کوکن که قورئان فرمایشتی خواو نیگای پهروهر دگاره به لام
موعته زیله کان توانیان (مامون) به لای خو یاندا پابکیشن ..
بویه خهلیفه فرمانی دا (تاقی کردنه وهی خه لک وزانایان بکریت) ،
خه لک و ژوربه ی زانایان له ترسی گیانی خو یان ، له خه می نازارو
نه شکه نهجه دا هاتنه سهر نهو پایه ی خهلیفه و موعته زیله کان که قورئان
مه خلوقه !! به لام نیام نه حمده وه کو که ژنکی بلندو سهر کهش و دامه زراو
پوو به پروی خهلیفه و جه لاده کان بوه وه و پروای و ابوو سهلف و پیشینانی
نهم نوممه ته له م باره یه وه قسه یان نه کرده ..!! قورئان که لامی خواجه !
مه خلوق نی یه !

بویه (مامون) دهستوری دا نازارو نه شکه نجه بدریت .. به لام نیمام
 نه حمده په شیمان نه بووه وه | له بهندینخانه دا توند کرا ، هه تا (مامون)
 مرد .. پاشان (معتصم) هاته جی (مامون) لم (مامون) توند تر بوو ..
 زیاتر نه شکه نجه ی نیمام (نه حمده) ی دا هه تا دهسته کانی دهرچوون ..
 نازارو نه شکه نجه ی زوریان دا ، به قامچی نازاری جهسته ی نیمام
 نه حمده دیان نه دا موخته زیله کان به (خلیفه موخته صم) یان نه ووت :
 (بیکوړه .. خوینی له گهر دنی نیمه .. خلیفه نه یووت :) (نه حمده
 شتیک بلې با که میش بی قایلیم که ، بابره لات کهم و نازادی بهس
 نازار بچیزیت) | نیمام نه حمده له وه لامدا نه لی : ﴿ گهره ی نیمانداران :
 شتیکم پی بلین .. به لگه یه کم بدهنی له قورئان هه تا بیلیم و قناعه تم
 پی بکن ، من چون نه توانم له خومه وه قسه بکه م .. هینده ی تریان لیدام
 هه تا له سر خوم چووم .. هوشم نه ما ..

کاتیک چاوم هه لهینا .. که له بچه کانی دهستم نه ما بوو .. کاتی
 نویژی نیوه پوهات .. (نین سه ماعه) بهرنویژی کرد .. منیش نویژم کرد
 له گه لیاندا به جه ماعه ، پاشان (نین سه ماعه) ووتی : هه مو گیان و
 جله کانت خوینه ، نه زیفت هه یه چون نویژت کرد ؟ نیمام نه حمده نه لی
 ووت : کاتی خوی خلیفه عومری کوپی خه تباب به خه نجر لیاندا ،
 نه زیفی کرد بوو نویژی شی کرد .. !!

(۲۸) مانگی ره به ق نیمام نه حمده له میحنهت و لیدان و سزاو
 ناره حه تی و منازهره دا نه ژیا .. سووربوو له سر پای خوی که قورئان که لامی
 خوايه و مه خلوق نی یه .. پاش نه م (۲۸) مانگه له زیندان و لیدان پیشه و
 نه حمده نازاد کرا .. کهم کهم نیمام نه حمده شیفای بؤ نه هات و چاک

نه بوه وه ، به لأم شوینه واری ته عزیز ولیدان و نه شکه نجه به لاشه ی
پیروزیه وه دیاربوو نیام نه حمده گه پرایه وه بۇ زانستی حه دیت و فتوادان
هه تا ده ولته ی (معتصم) له ناوچوو .. به لأم (واسیق) جی ی باوکی
گرته وه .. نه ویش هه مان پای هه بوو که قورئان مه خلوقه و بریاری دا
که مندا لآن نه م عه قیده یه بخوینن ... به لأم پیشه و نه حمده ی کوپی
حه نبل و چه ند زانایه کی تر دژ به م بریاری خه لیفه ﴿ واثق ﴾
هه لوینستیان گرت ... خه لیفه ﴿ واثق ﴾ فرمانی ده رکرد و نامه یه کی
نووسی بۇ پیشه و نه حمده ﴿ نابی له گه ل که سدا کو بیته وه .. بۇ کو ی
نه چی بچو .. له شارینکا نه بیت که منی تیابم !!! ﴾

بویه نیام نه حمده ناچار له ماله که ی خویدا مایه وه .. ته نانه ت بۇ
نوینیش نه ده هاته دهر وه .. هه تا خوا (واثق) له ناو برد له سالی (۲۳۲)
کوچی دا .. پاشان ﴿ المتوکل ﴾ پوستی خه لیفه ی موسلمانانی و هر گرت
بریاری دا نه م میخنه ته هه لبرگرت له سر نیام نه حمده و نازاد بکرت ...
به لی خویننه ی نازیز .. خوای گهره نه م دینه ی خو ی پاراست
له پوژی شه ری هه لگه پراوه کاند ا به هو ی ﴿ نه بویه کری صدیقه وه ﴾ ، له پوژی
میخنه شدا نه م دینه ی پزگار کرد به هو ی نیام ﴿ نه حمده ی کوپی
حه نبله وه ﴾ ، نه مه ش باجی پیشه وایه تی و نیامه تی یه .. به لأم پاداشتی
نارام گران لای خوای گهره له ژماردن نایه ت .

﴿ انما یوفی الصابرون اجرهم بغير حساب ﴾ .

مەسنەدەكەى ئىمام ئەحمەد

ئىمام ئەحمەدى كۆپى ھەنبەل (ﷺ) ھەر لە ھەرپتى لاوتىتى يەوہ
سەرگەرمى فيربوونى زانستى فرمودەبووہ ، بە تايبەتى كە ئىمام ئەحمەد
لە سەردەمىڭدا ژيانى ئەگوزەرانى كە گەران بە دواى زانست و زانيارى دا
باوى سەردەم بوو ، خەلگى خەرىكى خۇ پرچەك كەردن بوون بەچەكى
زانست و تويزىنەوہ لە فرمودەكانى پىڭەمبەرى خوا (ﷺ) .

بلىمەتى ئىمام ئەحمەد و تواناى بى ئەندازەى لەبوارى (جىفظا) و
لەبەركەردندا ئەوھەلەى بۇ پرەخساند بىتتە سوارچاكى مەيدانى ھەدىس و
سەرگەوتوانە گرەوبىاتەوہ . لە كاتىڭدا كەچەندىن كىتئىبى فرمودە ھەبوون
بەلام ھىندە بابەتى تىكەل بووبوو ، شاىستەى ئەوھەنبەوون بىكرىنە
سەرچاھو پىشتيان پى بىستىرت ..

بۆيە ئىمام ئەحمەد بە سەلىقەى جوانى خۇى دەستى كەردبە
نوسىنەوہى (مەسنەدەكەى خۇى) وبە شىوازىكى نوئى و جوان ھەستا
بەئەنجامدانى ئەم كارە پىرۆزە ، ئەگەرچى مەرگ مۆلەتى نەدا و
مەسنەدەكەى تەواو نەكرد ... ﴿ عبدالله ى كۆپى ئىمام ئەحمەد ﴾ بەسەر
سوپماويەكەوہ لەباوگى ئەپرسى ، ئەوہ چۆن بىرارت دا ئەم مەسنەدە
بنوسىتەوہ ؟ لە كاتىڭ قایل نەبووى چەندىن كىتئىبى تەردابنىسى ؟
ئىمام ﴿ ئەحمەد ﴾ ىش لەوہ لأمدا ئە فرموىت : ﴿ ئەم پەرتووكەم
نوسىوہ ھەتا بىتتە پىشەوای خەلگى ، ھەتا ئەگەر مەردمەكان لەشتىڭدا
كۆك وىك پانەبوون بىگەرنەوہ بۇ ئەم مەسنەدە ﴾ ..

به م شیوه یو هره کو ﴿حافظ نه بو موسای مه دینی﴾ نه لی :
 ﴿مه سنه دی نیمام نه حمه د نه سلنکی گه وره و سرچاوه یه کی باوه پ
 پینکراوه بو نه هلی حه دیث ، له ژماره یه کی زور فرموده وه ه لېژنراوه
 به شیوه یه ک که بوه ته پیشه و او جی می متمانہ ی خه لک و له کاتی فره پایی دا
 باشتړین په ناگه و پالېشته ۰﴾

کوچی دوايی

صالحی کوچی نیمام نه حمه د نه لی: ﴿روژی یه که می ربیع الاول
 سالی (۲۴۱) کوچی ، باوکم تادای گرت ، بهرزه حمت هه ناسه ی نه دا ..
 خه لکی کومه لیک نه هاتن هه والیان نه پرسى و دوعایان بو نه کردو
 نه چونه دهره وه .. کومه لیک تر نه هاتن ، پاشان وه سیهت نه کا بو
 کوچه کانی و کهس و کارو موسولمانان له سر دیندارى و خواپه رستی
 لانه دن و خوا به تاك و ته نها بناسن ..

پاشان وه سیهت ی کرد که قهرزه کانی بېژنړن و هریه کی له دوو
 کوچه که ی (صالح و عبدالله) (۱۰) دره میان بدریتی له میراته که ی ...!!!
 پوژی جومعه ، ۱۲/ ربیع الاول (۲۴۱) کوچی وه فاتى کرد ..

له مه راسیمینکی گه وره و شکودارو بى وینه دا که هزار هزار پیاو و
 (۶۰) هزار شافرهت ناماده ی بوون ، به پى کرا بو سر قهران له شارى
 بغداد .. دانیشتون دهرگای ماله کانیا ن نه کرده وه و بانگیان له خه لکی نه
 کرد : ﴿کى نه یوى بیت دهست نویژ بگریت ...﴾

(٤)

پېښه وړا
مالیکې کورې نه نه سی

پیشه‌وای به‌هه‌یه‌ت مالیکی کوری نه‌نه‌س

ناوې: ﴿مالیکی کورې نه‌نه‌سی کورې مالیکی کورې نه‌بو‌عامره﴾
 ناسراوه به نه‌بو عبدالله، دوونه‌سه‌بی هه‌یه ﴿الاصبحی﴾ چونکه سه‌ر
 به‌خیلی ﴿نواصبح﴾ ی ناوچه‌ی ﴿حیمیر﴾ ی یه‌مه‌نه .. هه‌روه‌ها پسی
 نه‌وتری ﴿المدنی﴾ چونکه نیشته‌جی شاری مه‌دینه‌بووه .

له‌دایک‌بو‌نی

پیشه‌وا مالیک سالی (٣٩) ی کۆچی هاتۆته دنیاوه .. نه‌و پۆژه‌ی
 که‌سه‌حابی به‌پێژ ﴿نه‌نه‌سی کورې مالیک﴾ له دنیا دهرچوه .. نه‌وه‌ی
 جی‌ی سه‌رنجه لیږه دا نه‌وه‌یه که‌پیشه‌وا مالیک ﴿٣﴾ سال له‌سکی
 دایکی دا ماوه‌توه ئینجا هاتۆته دنیاوه !!..

مالیکی کورې نه‌نه‌س بالا به‌رزکی به‌شان و شکۆ هه‌یکه‌ی بوه ..
 چاوشین بوه ، سه‌ری پوتاوه‌بووه .. پدینی پرپوه .. سه‌روپیشی سپی بوه ..
 هه‌میشه جلی پاکی له‌به‌ر کردوه .. جله‌کانی نه‌رم و سپی‌بوون ... زۆر
 جار جله‌کانی نه‌گۆپی ، هه‌رجاره‌ی جۆره‌جلیکی له‌به‌ر کردوه .. عه‌مامه‌ی
 له‌سه‌ر کردوه .. به‌میسک و جۆره‌کانی تری عه‌تر خۆی بۆن خوش کردوه ..
 پیشه‌وا مالیک له‌ده‌وله‌مندی و پاره‌داری دا ژیاوه .. بۆیه هه‌میشه
 جوانی و نیعمه‌تی پێوه‌دیاربوه .. زۆر گرنگی به‌خۆی داوه به‌م شیوه‌یه
 نه‌وه‌ندی تر شیرین و کامل دهرکه‌وتوه چونکه وێرای خو‌په‌وشتی جوان و
 نه‌ده‌بی به‌رزو زانستی زۆر و قیافه‌ی جوان ، گرنگی به‌خۆی داوه و له‌ناو
 خه‌لکی دا خاوه‌نی پله‌و مه‌قامیکی به‌رزبوه .

نوسراوه کانس نیمام مالیک

کتیبی ﴿الموطأ﴾ به ناوېانگترین دانراوه کانس پیشهوا ﴿مالیکه﴾ ..
کتیبی ﴿الموطأ﴾ نه وکتیبه یه که له سینې زوړبه ی ﴿حافظ﴾ کاندې
پارېزراوه .. زانایانې فیهی نیسلا می پشتیان پی به ستوه وه کو
سهرچاوه یه کی گرنگی فیهی نیسلا می، به راستترین کتیب دانه نریت که
پیش هر دو صه حیجی ﴿بوخاری وموسلم﴾ نوسرابی.

هر ودها پیشهوا مالیک خوالی رازی بیت چندين نوسراوی تری هه یه
له وانه : ۱- ﴿رسالة في القدر﴾

۲- ﴿رسالة في النجوم ومنازل القمر﴾

۳- ﴿كتاب السر﴾

۴- ﴿جزء في التفسير﴾ .. وچه ندها کتیبی تر ...

هر چنده پیشهوا مالیک دارای توانایه کی به میزبوه له (حفظ و زانیاری)
دا به لام هیچ گشتی کی نه کرده، بهو بره زانیاریه ی که له بواری
فرموده کانس پیغه مبهری خوادا له حجاز فیری بوه قناعه تی کرده .
له گهل نه وده شدا هر پیشه ویه تی و پیشه وایه تی شایسته تی به ده ست
میناوه به لکو له تهمه نی ﴿۲۱﴾ سالی دا بوو که ناماده یی ﴿فتوادان﴾ ی
تیابوه و دانیش توه بو فتوادان ... نیمام مالیک له تهمه نی (۱۳) سالی دا
دهستی کرده به په یدا کردنی زانیاری و شهیدای عیلم وزانین بوو
به تایبه تی که هر دو زانای تابیی ﴿القاسم کوپی محمد و سالمی کوپی
عبدالله﴾ کوچی درایان کرد . نیمام مالیک هر به مندالی حه جی کرده،
که یشتوته خزمه ت ﴿عه تای کوپی نه بوره باح﴾ که هاو له ی ﴿نین عه بباس﴾ بوه .

پېښهوا مالیک خاوهن که سایه تیه کی قورس و دامه زراو بوه .. ژړو به
سه لیکه بویه، هر له مندالیوه خوا ی گوره له تیگه یشتن و له بهر کردنی
زور به شی دواوه .. دهستی کردوه به فیږبون و زانیاری و هرگرتن .
به نیه تیکی دروست و به مه بهستی خوږاریزی و سوود و هرگرتن نه ک
ناوبانگ و شوهرت پیداکردن .. خوی نه فرمویت ﴿ هرگیز عیلم فیږ
نه بووم بؤ خوم نه بی، هوم نه دواوه عیلم فیږم هه تا خه لك نا تاجیان پیم
هه بی ﴾ ..

قوتاییه کانی پېښهوا مالیک

پېښهوا مالیک هیشتا لای بویه که زور بهی قوتاییانې زانست له
ولاتانه وه نه هاتنه خزمه تی بؤ و هرگرتنی زانیاری و حه دیس و فیهی
نیسلامی ، هر له پوژه کانی ﴿ نه بو جه عفری مه تصور ﴾ ه وه هه تا
سهرده می خه لافه تی ﴿ هارون الرشید ﴾ ..

له و که سانه ی که فرموده یان لیوه ریوایه ت کردوه :

- ۱- محمدی کوپی شیهابی زوهری .
- ۲- یه حیای کوپی سه عیدی نه نصاری .
- ۳- نه بوسوه یلی نافع کوپی مالیک که (مامه ی) نیمام مالیک بوه .
- ۴- نیمام نه بو حه نیفه .
- ۵- وه کیعی کوپی جه پراح .
- ۶- پېښهوا محمدی کوپی ئیدریسی شافیهی .
- ۷- عبدالله ی کوپی موباره ک .
- ۸- سوفیانې سهوری .
- ۹- له یثی کوپی سه عد .. وه چهنده های تر .

قوتەيبەي كۆپى سەئىد ئەلى : ﴿ كاتىڭ ئە چۆينە خزمەت مالىك ، مالىك ئە ھاتە مەجلىسەكەو بە جواترەين شىۋەخۇي گۆپى بوو ، خۇي بۆن خۇش دەكرد .. باشتەين جۆر جلى لە بەردەكرد ، ئىنجا دەستى دەكرد بەوتنەوئەي دەرسەكانى .

پىشەوا مالىك نمونەي كەسى چاك و عىبادەت باش بوو ، ھەرچەندە نوژىو پۆژوى زۆر نەبوو .. بەلام زۆر پارىز كاربوو . وەرە و پارىزى زۆر بوو ، سنورى خۇي نەدەشكاند .. فەرمانى دەدا بە چاكەو حەق بىژبوو .. قورئان خوین بوو ..

پىشەوا مالىك ئەيووت : ﴿ تەلاقى زۆرە مىلى ناكەوى ﴾ ، زۆريان پى ووت پەشىمان بىتەرە ، كۆلى نەدا ﴿ جەغفەرى كۆپى سولەيمان ﴾ كە ئەمىر و فەرمان پەرۋاى مەدىنە بوو ، دايە بەر قامچى ، ئازارى دا تادەستى دەرچوو ، سواری خوشترىكيان كرد ، بۆ ئەوئەي ئابپوى بەرن و سووكى كەن وتيان : خۆت بانگ بكە و ناوى خۆت بەرە .. ئەوئەش بەئازارەو لەسەر پىشتى خوشترە كەيەو ئەيووت : ﴿ ھەر كەسى ئەمناسى ئەوا باشە .. ھەر كەسى نامناسى بابزانى من مالىكى كۆپى ئەنەسم ، ئەلەيم تەلاقى زۆرە مىلى ناكەوى ﴾ ، كاتىڭ ئەم ھەوالەيان گەياندە ئەمىر (جەغفەرى كۆپى سولەيمان) وتى : فرىاكەون ، دايگرن بەسە باشەوئەندە ئەلى .. !! دواى ئەو ئىمام مالىك ئەببىنرا لە مەجلىسدا بەدەستەكەي ترى دەستەدەرچو شكاو سەقەتەكەي ھەل ئەگرت .. بەلام ئەم مىحنەتەبوو ھۆي بەرزبوونەوئەي پلەوپايەي ئىمام مالىك لایخاۋا رېزى زىاد لای خەلكى .

لەبارەسى مالىكەوۋە وتوۋيانە

پېشەوا مالىكى كۆپى ئەنەس (ﷺ) ھېندە خاۋەنى پلەو پايەو
فەزلى گەرەيە ، ھەموو ئومەتى ئىسلامى يەك پايان ھەيە لەسەرى
ئەۋىش گەرەيى و فەزلى ئەم پېشەوا خواناس و بلىمەتەيە بۆيە
پىۋىست بەشايەتى كەس ناكات لەبارەيەو ، بەلام ئەمە پاي ھەندىك
لەكەلە زانا يانە لەبارەي پېشەوا مالىكەو .

۱- پېشەوا مالىك لەبارەي خۆيەو ئەلى : ﴿ فتوام نەداۋە ھەتا
ھەفتاكەس شايەتيان بۆ زانايم نەدايە ﴾ .

۲- پېشەوا شافىيە ئەلى : ﴿ مالىك مامۇستامە ، لەۋەوۋە عىلم و
زانياريم ۋەرگرتوۋە ﴾ .

۳- سوفيانى كۆپى عەينە ئەلى : ﴿ مالىك زاناى ئەھلى حىجازە ،
ھوججەتى زەمانى خۆيەتى ﴾ ..

۴- ئەۋزاعى ئەلى : ﴿ مالىك زاناى زاناكان و موقتى ھەردوۋ ھەرەمە ﴾

مامۇستاكانى پېشەوا مالىك

پېشەوا مالىكى كۆپى ئەنەس گەيشتوۋە بەخزمەتى كۆمەلى لەتابەين
كە لەھاۋەلەكانى پېغەمبەرى خواۋە زانيارىيان ۋەرگرتوۋە ، لەو بەرپزانەش
﴿ نافع كە خزمەت كارى ئىبن عومەر ﴾ بوۋە ، مالىك خاۋەنى پلەيەكى
بەرپبوۋە لاي نافع ، مالىك ئەلى :

﴿ ھەرچەندە منال بووم ، تەمەنم كەم بوو ، بەلام كە ئەچوۋمە خزمەت
نافع لەسەر پليكانەكە ئەۋەستار قەسى لە گەلدا ئەكردم ﴾ ..

جگه له نافع ، چهند ماموستایه کی تری هه بوو ، له وانه :

۱- هیشامی کوپی عوروه کی کوپی زویر .

۲- یه حیای کوپی سه عیدی نه نصاری .

۳- عبدالله ی کوپی دینار .

۴- نه بو زهینات عبدالله ی کوپی زه کوان ... وه چنده های تر ....

مه قام وپله ی نیمام مالیک

نه بو موسعب که هاو له ی پيشهوا مالیکه نه لی : ﴿ خه لکی

قهره بالغیان دروست نه کرد ، شان شانینیان بوو له بهر دهرگای مالیک دا ..

همیشه له وه لأم دا نه یوت : به لی .. نه خیر . به بی نه وه ی که س لی

پرسیت له کوپوه نه م وه لامت هینا . !﴾

پيشهوا عبدالرحمن کوپی مه هدی که قوتابی نیمام مالیک بووه نه لی :

﴿ هیچ که سم نه دیوه به قهره مالیک خاوه نی هه بیته بوویت .. که س

نی یه هینده ی مالیک ژيرو عاقل بیت ، نه گهر وه لأمی پرسیارکی

نه دایه ته وه له ترس و هه بیته ی نیمام مالیک که س جوړه تی نه نه کرد

پرسیاره که دووباره بکاته وه .. سولتان و فرمان په واکان هه میشه سلیمان

لی ده کرده وه لی ده ترسان ، وه کو نیمام مالیک خوی نه فهرمویت :

﴿ که چومه ته لای هه پاشایه ک خوا هه موو ترس و هه بیته تیکیانی له دل م

لابردوه لییان نه ترساوم ﴾ ... نیمام مالیک هینده به ریزو گهره ییه وه

فهرموده کانی پیغه مبهری خوی ده گپراهه وه ، هه تا ده ست نوژی نه بوایه

فهرموده ی پیغه مبهری خوی باس نه ده کرد .. مه جلیسی نیمام مالیک

مه جلیسی وبقار وهیمنی بوه .. پیاوړکی نه بیل و بهر زبوه .

هرگيز دهنګى بهر نه نه بيسترا له مه جليسي دا ، مه جليسه کاني دور بوون
له پوپا مايي و قسه ي بې که ټک .. هه يسه مي کوږي جه ميل نه لي : گويم لي بوو
(٤٨) پرسياريان کرد له نيمام مالک ، (٣٢) جاريان ووتی نازانم ..

زانسته کانس نيمام مالک

مالک خاوه نې پلې پيشه وایه تی په هابوه .. هردوو زانستی
﴿ وهی ﴾ له بهر بووه ، فه قيهو شاره زابوه تياياندا .. له بواری هديس
دا سوار چاکی مهيدانی هديس بووه ، به لکو سرکرده ی سوار چاکانی
زانستی هديس بووه .. سهندی هديسه کانی نيمام مالک پاسترين
سهنده . ﴿ مالک له نافع و له نين عومره وه ﴾ نه مه زنجيره ی نالتونی
پی نه و تريت له پړوايه ت کردنی فرموده دا ... که سيک له پلې
﴿ سيقه ﴾ دانه بوايه ، مالک فرموده ی لي ورنه ده گرت ، نه گوئی
له هه مووکه سی نه گرت .. نه قسه ی هه موو که سيکی نه گپړايه وه ..
هاوه له کانی شایه تی وردبینی زوریان داوه بې پيشه و مالک . نه وه تا
﴿ سوفیانی کوږی عینه ﴾ که پيشه وای نه هلی مه که یه نه لي :
﴿ بهر په حمه تی خواکه وئ مالک ، نای که توند بووه له په خنه گرتندا
له پوپاوانه ی فرموده یان پړوايه ت کردوه ﴾ .. هه ووه ها نه یوت :
﴿ دلنیم دواي کوچی مالک مه دینه ویران نه بیټ .. عالمی تیا نامینی ﴾
پيشه و شافيعی له قوتایيه بهر ټزه نه جيبه کانی نيمام مالک بووه
نه فرموی : ﴿ مالک نه گپړ گومانی بکر دایه له فرموده یه هه موی په د
نه کرده وه ﴾ له بواری فیهو شرع دا بی وینه ی سرده می خوی بووه ..
کهس نه بووه شان بدات له شانی مالک هه تا که يشته ناستیک بوو
به یه کیک له پيشه وایانی فیهو که زور به ی خه لکی شوین مزه به که ی که و تن

و پشتيان پى بهستوه .. نيمام نه حمه دى كوپى حه نبل نه فهرموى :
 ﴿ مالېك پيشه وای حه ديس و فيقهه ﴾ زانای خواناسيش ﴿ نه زرى كوپى
 عه بدول جه ببار ﴾ نه لى : دواى ﴿ ره بيغه ﴾ تنها نه ولاوه ﴿ نوسبوحى به ﴾
 هه به ﴿ مه به ستى نيمام مالېكه ﴾ كه خاوه نى ره نى پيكر او بيت .

موطأى مالېك

نيمام مالېكى كوپى نه نس له تابيعى تابيعينه ، گه يشتوته خزمه تى
 كومه لى له تابيعين و زانايانى مه دينه .. نه و سرده مه ش ، سرده مى
 راپه رين و هه لمه تى نوسينه وهى سوننه بوو .. بويه نيمام مالېك هه ستا
 به نوسينه وهى ﴿ الموطأ ﴾ ..

خه ليفه نه بوجه عفرى مه منصور به نيمام مالېكى كوپى نه نسى ووت :
 ﴿ كتيبىك بنووسه هه تا من خه لكى نيجبار بكه كه په پرده وى بكه .. ﴾
 نيمام مالېك دوو دلېوو له كار ه ، به لآم نه بو جه عفرى مه منصور وتى :
 ﴿ بينوسه هيج كه سىك نى به نه مړو له تو زانان تربيت ﴾ .. بويه نيمام مالېك
 ده ستى كرد به نوسينه وهى نه م كتيب ه ، تازه خه ريك بوو ته واو نه بوو
 له نوسينه وهى ، نه بو جه عفرى مه منصور كوچى دواى كرد .. هه روه ها
 نه بوجه عفرى مه منصور به نيمام مالېكى ووت : ﴿ نه م زانسته
 له كتيبىك دا بنوسه وه ، به لآم خو ت به دور بگره له توندوتيزيه كانى نيين
 عومرو ناسان كار به كانى نيين عه بباس ، ميانه ره وانه بينووسه و هرچى
 هاوه لآنى پينغه مبه رى خواو نيمامه كان له سهرى ريك كه ووتون بينووسه
 تيايدا ... ﴾

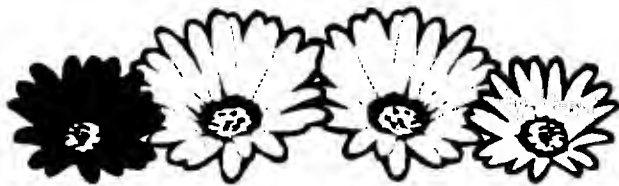
جى نى سهرنجه هر نيمام مالېك ده ستى كرد به نوسينى كتيبى ﴿ الموطأ ﴾
 چه ندين كه سى تر له مه دينه دا ده ستيان دايه نوسينه وهى فيقهو دانانى

كتيب له بابې ټي كتيبې كې ئيمام مالېك .. بويه هېندى كېس به ئيمام مالېك
يان ووت : بۇ ھېندە خوټ ھېلاك دېكەيت ؟ خو ئو ھېندېن كېسى تر
خېرىكى نووسېنې ھې كتيبى لېم بابې تېن ئيمام مالېك فېرموى : ﴿ بيانھېنن
با بيانخوئېنمې ھې بزانم چيان نووسېوھ ..! ﴾ پاشان فېرموى : بېدلنېايې ھې
بۇتان دېرئېكەوى ھېركارىك بېمېبېستى پېزامېندى خوا نېكرابى پايېدارو
بلند نابى ..!! كېچى ئو كتيبېانې جگې لېكتيبېكې ئيمام مالېك ھېروھو
خرابنې ناو بېرېوھ ، ھېچ دېنگوباسنېكېان نېما و كېس نازانېت چيان لى
بېسېر ھات ، نېمېش بېلگې دلسوزى ئيمام مالېكې ، كېلې ماوھى چل
سالدا ئېنجا لى بېوھو لېنووسېنې ھې ﴿ موطأ ﴾ .

كوچېس دوايېس ئېمام مالېك

پاش نېخوشېك كې ﴿ ۲۲ ﴾ پۇژى خاياند ، لېمانگى رېبېعولئېوھ لى
سالى ﴿ ۱۷۹ ﴾ ، پاش تېمېنېكى پېرلې بېرېكېتې ﴿ ۸۶ ﴾ سالى ، پېشېوا
مالېكى كوپى ئېنېس گېانى پاكى سپاردو لېسېر وېسېتې خوې جېلېكى
سېپېيان كړدې كفى و لې گوړستانى ﴿ البقيع ﴾ بېخاك سېپېردا ...

(٥)

پیشوا نه‌بائی

پيشه‌وا نه‌سائى

ناوې : (نه‌حمەدى كوپى شوعەيبى كوپى عەلى كوپى سىنانى كوپى بەحرە) ، به (نه‌بو عبدالرحمن) بانگ دەكراو شوڤه‌تى (نه‌سائى) بو ، چونكه له‌شارى (نه‌سا) كه‌شارىكه له‌شاره‌كانى خوراسان له‌دايك بووه ، نىعام نه‌سائى سالى (٢١٥) ى كۆچى هاوتۆته دنياوه .. پياويكى زۆر جوان و هه‌لكه‌وتوو بوه .. دەم وچاوى به‌وینه‌ى چرا پرشەى هاوتوه .. به‌هەيبەت و خاوه‌ن و يقار بووه .. نه‌سائى زۆر گرنگى به‌خۆى داوه .. هەميشه‌ حمزى له‌ خواردنى خوش و جل و به‌رگى جوان بووه ، دووجار پيشه‌وا نه‌سائى پۆستى قازىتى دادگای وەرگر تووه ، جارێکیان له‌میسرو جارێکیان له‌ حیمص له‌ولاتى شام .. نه‌سائى هەر له‌منالى یه‌وه دەستى کردوه به‌ وەرگرتنى زانیارى ، له‌ته‌مه‌نى (١٥) سالیدا واته له‌ سالى (٢٣٠) ى كۆچى چوو بۆ (به‌غلان) بۆ خزمه‌تى ﴿ قوته‌يبه‌ى كوپى سه‌عيد ﴾ سالىك و دوو مانگ مايه‌وه و به‌رێكى زۆر زانستى له‌گه‌ل خۆیدا هینا یه‌وه .. زۆر زیره‌ك و به‌توانا بووه ، له‌تینگه‌یشتن و حیفظدا وینه‌ى كه‌م بووه ... هاوكات زۆر وورد كارو به‌سه‌رنج بووه .. چووته‌ خزمه‌ت زانا مه‌زنه‌كان ، له‌ مه‌جلیسى پيشه‌واكاندا ئاماده‌بووه ، زۆر فرموده‌ى له‌به‌رگه‌ردوه ، زۆرى تریشى نووسیوه .. هه‌تا بوو به‌ پيشه‌وا و پيشه‌رو له‌ زانستى فرموده‌دا .. به‌تایبه‌تى كه‌ به‌نیه‌تى پاك و بۆخواسولخانه‌وه ده‌ست به‌كاربوو ، ئیتر نه‌ستیره‌ى پيشه‌وا نه‌سائى له‌ دره‌وشانه‌وه‌دا بوو له‌ ئاسمانى زانست دا جى‌ى سه‌رنجه پيشه‌وا نه‌سائى چه‌شكێن بووه له‌ بواری نووسینه‌وه‌ى ئه‌و هه‌دیثانه‌ى كه‌ (زه‌عیفن) .

هر وړه کو چوڼ فرموده صه ححه کانی نویسه توه .. نه ویش بو شه و ی وریاین و له ره خنه گرتندا خاوه نی به لگه ی ناشکراو دیارین ، نه که به مه به سستی کومه ل کردنی فرموده کان .. پیښه و نه سائی خاوه نی عه قیده یه کی دروست و دوور له بیدعه بوه .. نوسراوه کانی به لگن له سهر عه قیده ی بی خه وشی هم زانا خواناسه .. خو په وشتی جوان بوه ، به رده وام به شه و وپوڅ خه ریکې عیبادت بوه .. پوڅ ناپوڅیک به پوڅو بوه .. زور په یوه ست بوه به حج و جیره اوده .. پیښه له خه س چاکسائی دابوه .. خوی پاراستوه له نړیک کهوتنه و له ده رگای سولتان و فرمان په واکان .. ﴿ محمدی کوپی موسی ی مامونی ﴾ هاوه لی نه سائی نه فرموی : ﴿ بیستم هندی که س ره خنه و تانه و ته شریان نه گرت له پیښه و نه سائی ، چونکه کتیبی (الخصائص) ی نویسه ، که تایبه ته به فزل و بلندی مه قامی پیښه و (عه لی کوپی نه بو تالیبه و) (ﷺ) ، به لام فزل و چاکه کانی هر دوو گه وړه و پش سپی (نه بویه کرو عومر) ی نه نویسه .. نه مه م عهرزی ایمام نه سائی کرد ، له وه لامدا فرموی : کاتیک چومه شاری دیمه شقه و بینیم زور به یان تووشی لادان بوون و له باره ی (عه لی) یه و خراب نه لین ، (الخصائص) م نووسی به و هیوا یه ی خوا هیدایه تیان بدات .. پاشان نه سائی کتیبی (فضائل الصحابة) ی نووسی ..

گه شته کانی

نه سائی گه شتیکی فراوانی کرده ، به دوا ی فیروونی زانیاری دا .. له م گه شته د زانیانې نیسلا یی له پوڅ ه لاته و بو پوڅ شاوی ته ی کردو و له زاناو حافیزه کان سوودی و هر گرتوه .. له ولاته نش :

- ۱- خوراسان .
- ۲- عیراق (بغداد ، کوفه ، به صره)
- ۳- ولاتی شام
- ۴- حیجاز .
- ۵- جهزیره .
- ۶- ثغور (سنووری ولاتی شام له گهل رۆم دا) .
- ۷- پاشان نه سائی له میصر سه قام گیر بوو له (زقاق القنادیل) .

نوسراوه‌کانی

نه سائی هه موو زانسته‌کانی له دوو تووی نوسراوه‌کانی دا
تۆمار کردوه ، که هه ندی لهو نوسراوانه به‌گه‌نجینه و سامانیکی گه‌وره‌ی
نیسلام و موسولمانان دانه‌نریت و مایه‌ی سود و قازانجه بۆ نه‌وه‌کانی
موسولمانان له جیهاندا ، ئه‌مه وێرای ئه‌وه‌ی که ناو و شوهره‌تی پیشه‌وا
نه سائی به‌رزو پیروژ پاگرتووه به‌ درێژایی زه‌مانه .. نوسراوه‌کانی نه سائی
زۆن ، به‌لام هه‌ندیکیان ون بوون و دیار نین ..

﴿ ئیبن که‌ثیر ﴾ ده‌فه‌رموی : ﴿ له نوسراوه‌کانی نه سائی دا
وورده‌کاری و راستگۆزی و ئیمانداری و زانست و عیرفان و حیفزی بی
ئه‌ندازه‌ی ﴾ نه سائی ﴿ مان بۆ ده‌رئه‌که‌وێت له‌و نوسراوانه‌ش :

۱- ﴿ السنن الصغری ﴾ ، لای هه‌ندیك له‌زانایان به (المجتبى)

ناسراوه و به‌یه‌کێک له شه‌ش بنه‌ماکانی فهرموده دانه‌نریت .

۲- ﴿ السنن الکبری ﴾ ، هه‌ندیکی چاپ کراوه .

۳- ﴿ الکنى ﴾ ، ده‌ست نووسه .

- ۴- ﴿فخاصص علی﴾ / چاپ کراوه .
  - ۵- ﴿عمل الیوم واللیلة﴾ / چاپ کراوه .
  - ۶- ﴿التفسیر﴾ / چاپ کراوه .
  - ۷- ﴿الضعفاء والمترهکون﴾ / چاپ کراوه .
  - ۸- ﴿تسمیة فقهاء الامصار﴾ / چاپ کراوه .
- چهند نوسراویکی نه‌سائی که ونبوون و سؤراخیان نی‌یه:

- ۱- ﴿مسند علی بن ابی طالب﴾
- ۲- ﴿اسماء الرواة والتمیز بینهم﴾
- ۳- ﴿الجرم والتعذیل﴾
- ۴- ﴿الانغراب﴾
- ۵- ﴿الاخوة﴾
- ۶- ﴿مسند حدیث مالک﴾

ماموستناکانس

نه‌سائی ، وه‌کو قوتابی‌ه‌کی گوی پرایه‌ل ، گوی بیستی فهرموده‌بوه و له‌م زاناخواس و بلیمه‌تانه ، که‌ئه‌مه ناوی هه‌ندیکیانه ﴿ئیسحاقی کوپی پراهه‌وه‌ی ، هیشامی کوپی عه‌عمار ، بیشری کوپی هیلالی سه‌ووان ، یه‌حیای کوپی موسی ، عیمرانی کوپی موسای قه‌زاز ، ئیسحاقی کوپی شاهین ، البزار ، مجاهدی کوپی موسی ، یوسفی کوپی عیسی زوهری﴾ وه‌چه‌نده‌های تر ..

قوتابیه کانی

نهم زاته بهرېزانه ، له پېشېهوا نه سائی یه وه فرموده یان ریوایهت کردوه : ﴿ابو بشر الدولابی ، ابو جعفر الطحاوی ، الابیوطی ، عبدالکریم النسانی ، ابو بکر ابن الحداد الشافعی ، حمزة بن محمد الكناني ، سليمان بن احمد الطبراني ...﴾ وچهندهای تر ..

نه سائی وشایه تی زانایان

ژماره یه کی زور له ماموستاو زانایانې هاوشانی نیمام نه سائی و قوتابیه کانی شایه تی پېشپړه وی و نیمامه تی و زانایان داوه بۇ نهم نیمام خواناسه ، بۇ نمونه :

۱- ﴿حافظ نه بو علی نيسابوری﴾ قوتابی نه سائی نه لی : ﴿نه سائی له پېشپړه وایانې موسولمانان بو﴾ ..

۲- ﴿نه بو به کر چه دای شافعی﴾ قوتابی نیمام نه سائی نه لی : ﴿نه سائیم قبول کردوه وه (حوجهیه ک) له نیوان خوم و خوی گهره دا﴾ ..

۳- زه ه بی نه لی : ﴿نه سائی دهریای زانست و تیگه یشتن و بینایی و ورد بیني و ره خنه گرتن و باش نووسینه﴾ ..

۴- ﴿داره قوتنی﴾ نه لی : ﴿نه بو عبدالرحمن له هه مو نه و که سانه ی له بواری فرموده دا کاریان کردوه له پېشتره﴾ ..

میچنه ته کانی

پیشه وانه سائی وهکو هه موو پیاوه گه وره و ماقوله کانی ئه م
میله ته ، وهکو زانا ومه شخه ل دارانی ئیسلام و موسولمانان ، له تانه و
ته شهر .. نازار ونه شکه نجه ومیچنه ت وناپه حه تی بی بهش نه بووه ، به هوئی
حه سودی ناحه زانه وه تووشی کیشه و ته نگ وچه له مه هاتووه .. بویه
تومه تی ﴿ ته شه یوع ﴾ واته شیعه گهریتیان دایه پالی ، له نه نجامدا
ناپه حه تی و خه فه تیکی زوریان بو دروست کرد که بوه هوئی له دنیا
دهرچوونی ، هوکیشی ته نها ئه مهنده بوو که ئیمام نه سائی چوه وولاتی
شام بینی خه لکی له وی لایان داوه وزیاده پوهی نه که ن له خو شه ویستی
مه عاوی هدا (ﷺ) پتر لسه خو شه ویستی ئیمام
﴿ عه لی کوپی نه بو تالیب ﴾ (ﷺ) ..

بویه به باشی زانی کتیبیک بنوسی تیایدا باس له فه زانیل وپله و
مه قامی عه لی بکات ، هه تا بگهرینه وه پوهیه ی نه هلی سوننه ت و
له و راستیه لانه دن که پله و پایه ی ئیمام عه لی هینده به رزه ، دوا ی هه رسی
هاوه لی گه وره ﴿ نه بو به کر وعومر وعوسمان ﴾ فه زلی که سی تر بدریت
به سه ریا .. ئیمام نه سائی ، کتیبی ﴿ الخصائص ﴾ ی نووسی و زور لی زانانه
باس له مه ناقبی ئیمام عه لی نه کات .. دوا ی ئه م کتیبه ، هه ستا به نویسن
﴿ فه زانی هاوه لان ﴾ بو نه وه ی تومه تی شیعه گهریتی نه دریته پال، به لام
باسی معاویه ی تیا نه کرده .. ناحه زانی ئه م زانا خواناسه به رده وام بوون
له سه ر ناشوب نانه وه ولیتنه چیتی هه تا ئیمام ﴿ نه سائی ﴾ یان له مزگه وت
وه دهرنا وبهره مه که که شار به دهریان کرد ، له وی به نه خو شی گیانی پاکی سپارد ..

﴿ حافظ ئیبن عساکر ﴾ نه‌ئى : ﴿ ئهم باسه به‌لگه‌ی نه‌وه‌نیه
(ابو عبد الرحمن) باوه‌پى باش نه‌بووه بهرام‌بهر (معاویه‌ی کورپى
نه‌بو سو فیان) به‌لکو ته‌نها نه‌وه‌نده‌یه باسی نه‌کردوه .

زانسته‌کانى نیمام نه‌سانى

نه‌سانى خاوه‌نیه زانست و پۆشنیبریه‌کی فراوان بسوه
له‌شه‌ریعت دا .. قورئانى له‌زانایانی قورئانه‌وه وه‌رگرتوه .. گوئى بیستی
فرموده‌کان بووه له‌ئه‌هلی حه‌دیسه‌وه .. بۆیه بوه دارای زانست و مه‌عریفه‌ی
هه‌مه‌چه‌شنه له‌ ئاینی پیروزی ئیسلام دا ، له‌و زانستانه :

١- زانستی فرموده : له‌ بلیمه‌ته‌کانی ئهم زانسته‌بووه .. ته‌نانه‌ت شان
شانینی له‌گه‌ل بوخاری دا کردوه .. هه‌تا گه‌یشه‌ ئاستیک بووه پیشه‌وای
خه‌لکی و ده‌فری زانیاری، له‌گه‌ل تیگه‌یشتن و مه‌عریفه‌ی فراوان
له‌گێرانه‌وه‌ی فرموده‌و پراویه‌کان .. به‌باشترین شیوه ته‌حقیق و بژاری
کردوه .. فرموده‌ سه‌حیحه‌کانی جیاکرده‌وه و به‌چاکترین شیوه پزائینی
فرموده‌کانی پیغه‌مبه‌ری خوای کردوه (ﷺ) .

٢- زانستی سه‌رناسی و جهرح و ته‌عدیل : له‌م هونه‌ره‌دا که‌م وینه‌بووه ..
به‌جوانترین شیوه ده‌سته‌واژه (جهرح و ته‌عدیلی) نه‌کرد و پوونی
نه‌کردوه .. زۆربه‌ی زانایانی دواى خۆی پشتیان به‌ ستووه به‌تیبینی و
قسه‌کانی .. نه‌سانى زۆر توندبووه له‌په‌خه‌ گرتن له‌پراویه‌کان . ته‌نانه‌ت له
نیمام (بوخاری و موسلیم) مه‌رجی سه‌خت تری داناوه .. نه‌سانى له‌م
زانسته‌دا له‌و په‌پى و وردکاری و ئیحتیيات کردندا‌بووه ،
﴿ نه‌بو یه‌علاى خه‌یلی ﴾ نه‌ئى : ﴿ قسه‌کانی نه‌سانى پشتی پى
ده‌به‌ستریت له‌ جهرح و ته‌عدیل دا ..

۳- زانستی عیله ته کانی فرموده : نه سائی مه له وانی دهریای قولی نه م زانسته بووه .. نه وپه پری شاره زایی تیا هه بووه .. به توانا بوه له زانینی په نهانیه کانی نه م زانسته دا .. شاره زایی فراوان له پښاکانی گپړانه وده ی فرموده و پله ی پراویه کان زور پیویسته بو فیژیوونی نه م زانسته و به هره مه ندبوون لی ..

۴- زانستی فیه : ﴿ دارقوتنی ﴾ نه لی : ﴿ نه سائی شاره زاترین فیه ی میصر بووه له سهرده می خویدا ﴾ ..

﴿ حاکم ﴾ نه لی : ﴿ نه سائی له فیه ی فرموده دا زوری ووتوه .. هر که سی دیقته بگری له سونه نه کانی سرسام نه بی له قسه کانی ... نه سائی دهر نه که وتوه سر به یه کیڅ بیت له مه زه به فیه ی به ناسراوه کان هرچنده شافعی یه کان له خویان حسابی نه کن چونکه له میصر ژباوه و له هاوه لانی شافعی فیه ی وهرگرتوه به لام پی نه چی له سر رهویه ی نه لی حدیث بی ..

سونه نی نه سائی

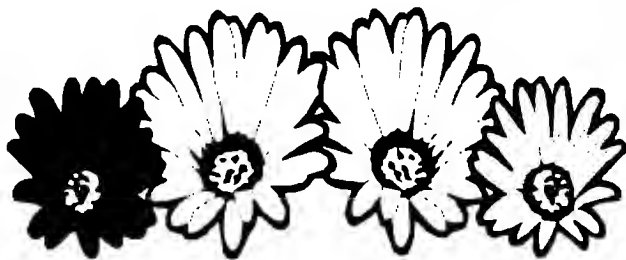
نیمام نه سائی یه کیڅکه له که له زانایانې ناودارو به هره دار له زانسته کانی حدیثا .. له م زانسته دا هرکی زوری کیڅشاهه ، نوینی زوری تومار کرده ، له هه موونوسراوه کانی گرنگتر که پوخته ی زانسته کانی نه سائی یه کتیبی ﴿ سونه ﴾ .. هرچنده لای زانایان نه م کتیبه کراوه به دوو به شهوه ، یه کیڅکیان ناسراوه به ﴿ السنن الصغری ﴾ و نه وی تریان به ﴿ السنن الکبری ﴾ ناسراوه .. ﴿ محمدی کوپی معاویه ی کوپی نه حمر ﴾ نه لی : نه سائی وتویه تی :

﴿ كىتېبى سونەن نۇر بەى صەحىحە ، ھەلبەت ئار دەى ئەم كىتېبە
كەناوى (مۇجتەبايە) ھەموى صەحىحە ﴾ .

﴿ ئىبن ئەئىم ﴾ لە (جامع الاصول) دا ئەلئى : ﴿ ھەندىك
لە فەرمان پەواكان لە نەسائىيان پەرسى : ئايا كىتېبى (سونەن) ھەموى
صەحىحە ؟ ، ئەوئىش ووتى : (نە) .. وئىيان باشە ھەرچى صەحىحە بۇمان
جىياكەرەوہ و بىنوسە .. ئەوئىش (مۇجتەبا) ى نووسى .. ھەر فەرمودەيەك
عىللەت لە سەنەدەكەيدا بووبئى نەئىنوسىوہ تىايدا ..

كۆچى داوايى

پاش تەمەنىكى پەرلەبەرەكەتى (۸۸) سالى كەنۇر بەى ژيانى لە
خزمەت كەردنى پەيامى يەكخوئاناسى و پابەندبوون بە سەرچاوەى پاكى
ئەم دىنەوہ .. پاش مىحنەت و ناپەرەكەتى نۇر كە ناخەزان بۇيان ھەلبەست
وہكو ﴿ دارە قوتنى ﴾ ئەلئى ﴿ داوى مىحنەتەكەى داواى كەرد بىبەن بۇ
مەككە .. بەنەخۇشى گواستىيانەوہ بۇمەككە و لە مانكى صەفەرى سالى
(۳۰۳) ى كۆچى دا بەشەھىدى سەرى ناىەوہ .. خوئالى خۇش بىنت و پلەو
پاىەى بەرزىكاتەوہ لە بەھەشتى بەرىن دا لە خزمەتى پىغەمبەرى خوا ﴿ ۳۰۴ ﴾
وھاوہ لە بەرىزەكانى دا ..

(٦)

پيښه وړا نه بو داوډ

پيشهوا نه بوداود

ناوې : سلېمانى كورې نه شعەسى كورې غەمره ﴿ ناسراوه به
 ﴿ نه بوداود ﴾ سالى (۲۰۲) ى كۆچى له دايك بووه له ولاتى
 ﴿ سهجستان ﴾ ...

نه بوداود هر له منالى يهوه بليمه تى و زيره كى بى نه ندازه
 پيوه دياربوه ، كۆمه لگى نه و سرده مه پشتيوانيكى باش بووه بۇ هاندانى
 نه بوداود و سرکه وتنى له بوارى زانيارى دا . چونكه نه و سرده مه ،
 سرده مى زانست و زانيارى و گرنگى دان بووه به زانايان له جيهانى
 ئيسلامى دا .. هر له منداليه وه سر قالى فيربوونى (فهرموده كانى
 پيغه مېرى خوا) ﴿ ﴾ بووه و له ولاتى سهجستان و چوار دهورى دا
 فهرموده ى زورى بيستوه .. له تهمنى هه ژده سالى يه وه كه وتۆته گشت و
 كهړان به دواى فيربوونى زانيارى فهرموده كانى پيغه مېرى خوا دا ﴿ ﴾ .
 پتر له (۵۰۰) هه زار فهرموده ى له بهر كرده و بووه ته ماده يه كى باش بۇ نه و
 كتيبانه ى كه نوسيوويه تى و موسولمانان سوودى ئوهرده گرن .

گه شته كانى

نه بوداود چه ندين ولات گه پراوه به دواى زانيارى دا ..
 له هه ژده سالى دا واته له سالى (۲۲۰) ى كۆچى دا (سهجستان) ى
 به جى هينلاوه و هاتۆته عىراق و شام و مصر و حىجاز و خوراسان ، هه تا
 له شارى (به صره) دا جيگيربووه و هر له وئيش كۆچى دواى كرده ..

زانستى نه بوداود

نه وهى به ووردى سهرنج بدات له نوسراو زانسته کانی ﴿نه بوداود﴾ ،
 بوى دهرده که ویت که تاج راده یه که بلیمه ت و پسپوړو سرکه و توو بووه ،
 خاوه نى بینایى یه کی به هیژو تیږوانینیکی وورد بووه له بواری ﴿سونه و
 قورشان﴾ دا .. به تایبه تی له بواری فرموده کانی پیغه مبهری خوا ﴿﴾ دا
 شاره زابووه .. هردو نیمام ﴿موحه ممدی کوپى نیسحاقى صاغانى و
 نیراهیمی حربی﴾ ده لاین : ﴿زانستى حه دیت نه رم بووه له بهر ده ستى
 نه بوداود دا ، هرچون ناسن نه رم بووه له بهر ده ستى داود پیغه مبهردا
 ﴿ﷺ﴾ هروها نه بوداود له زانستى (جرح و ته عدیل) دا شاره زابووه ..
 سهرناسینکى بلیمه ت بووه ناو نه سبب و مردوو زیندووه کانی به ناسانى
 ده ناسى .. به تایبه تی که نه بوداود شاگردو قوتایبه کی زیره کی
 ﴿نه حمده دی کوپى حه نبل و یه حیای کوپى مه عین و ئین مه دینی﴾ بووه .

زانستى عیله تنى حه دیت

نم زانسته قورس و پر له کیشه یه .. نه بوداود به توانا بوه تیایدا ..
 به ناسانى قوفله کانی شکاندوه و په ی به نهینى و ورده کاریه کانی
 بردوه له کتیبه ناوداره کی ﴿السنن﴾ دا چهن دین باسى گرنگى کردوه ..

زانستى فیه

هروک نه بوداود له زانستى حه دیس دا شاره زابووه ، به هه مان شیوه
 له زانستى فیه و شهرع دا بلیمه ت بووه .. ماوه یه کی زور قوتایبتى و
 هاوه لیتى (نیمام نه حمده دی) کردوه له باره ی ورده کاریه کانی
 شهرعه و پرسپاری لیکردوه ..

ماهوستانکاني

له‌خزمت ده‌يان زانای ناودارو له‌چندین وولاتدا زانستی وەرگرتووه ، له‌وانه ﴿ سوله‌یماني کوږی حهرب ، ئیسحاقی کوږی راه‌وهی ، نه‌حمده‌ی کوږی حنه‌بل و عه‌لی مه‌دینی ، یه‌حیای کوږی مه‌عین و یه‌حیای کوږی شوهریخ ، قوته‌یبه‌ی کوږی سه‌عید و چنده‌های تر ۰﴾

قوتابیبه‌کانی

چندین زانای بلیمه‌ت ، قوتابیټی و به‌رده‌ستی نه‌بوداودیان کردوه و له‌کانیاوی نه‌م زانایه زانستیان هه‌لگوزیوه .. ، له‌وانه‌ش : ﴿ پیشه‌وا نه‌سائی ، نه‌بو به‌کری کوږی نه‌بی دنیا ، محمدی کوږی یه‌حیای سه‌ولای ، نه‌بو حامدی نه‌صبه‌هانی ، ئیسحاقی وهراق ، نه‌حمده‌ی کوږی یاسینی هه‌ره‌وی ، .. عبدالله‌ی کوږی یه‌عقوب .. هتد ﴿ زانای ناودار (ئیسحاقی کوږی هارون) نه‌لی : ﴿ نه‌بوداود له‌دونیادا خوا بو‌حه‌دیش دروستی کردوه له‌قیامه‌تیش دا بو‌یه‌ه‌شت دروستی کردوه ۰﴾

نه‌بو عبدالله‌ی کوږی مه‌نده نه‌لی : ﴿ نه‌وانه‌ی ته‌خریجی هه‌دیشیان کردوه و بژاریان کردوون چوارن : بو‌خاری و موسلیم و نه‌بوداود و نه‌سائی ۰﴾

سه‌ملی کوږی عبدالله‌ی ته‌ستری هاته‌خزمت نه‌بوداود ، وتی : ﴿ دلوايه‌کم همیه ، نه‌بوداودیش فرمووی بلی : وتی نایلیم هه‌تاوه‌عدم نه‌دمیتی بۆم جی به‌جی بکه‌یت .. وتی : باشه بلی ، وتی : نه‌و زمانه‌ت دهر بینه که فرموده‌ی پیغمبری خوات پی‌ریوايه‌ت کردوه ، با ماچی بکه‌م ، نه‌بوداود زمانی دهرمینا و سه‌ملی کوږی عبدالله زمانی ماچ کرد ۰﴾

﴿ ئەبو ئەحمەد مۇھەقق ﴾ كە دەلى غەھدى خەلىفە بوۋە لى بەغدا،
پاش كاتىكى درەنگ و دواى نويزى مەغرىب ئەچىتە مزگەوت بۇ خزمەتى
ئىمام ئەبوداۋد ، ئەبوداۋد ئەفەرمى : ﴿ ئەو چۈن جەنابى ئەمىر بەم
درەنگ وەختە ھاتوۋە بۆمزگەوت ؟! وتى : داۋا لە جەنابتان ئەكەم بچن بۇ
بەصرە بۇ ئەۋەى لەۋى جىگىرىيت و لەھە مو لايەكەۋە قوتابىيانى زانست
بىنە خزمەتت بۇ ۋەرگرتنى عىلم ، چونكە تۆ ئەتۋانى بصرە ئاۋەدان
بەيتەۋە ، چونكە ئىستە چۆل و ئرانە و ئاۋەدانى تىيانى يە ﴾ !! ھەرۋەھا
داۋا كارم مەجلىسى عىلم دابىنى ھەتا خەلك لە زانىارىت بەھرەمەند بىن ..
پاشان مەجلىسى تايىبەتى بۇ منالەكانم دابىنى چونكە كۆرەكانى من
كۆپى ئەمىن تىكەلى خەلكى عامەو پەشۋكى نابىن .. ئىمام ئەبوداۋد وتى :
دوانى يەكەمىانم قېۋلە .. بەلام زانىارى مولكى ھەموو كەسىكە ، ھەژار و
دەۋلەمەند . كەسدار و بىكەس فەرقىان نى يە .. ئەبى كۆرەكانى تۆش بىن
لەگەل خەلكى دا گوى بگرن و فېرىبن ..
بەم شىۋە مەنلەكانى ئەمىر ئەھاتن لەگەل خەلكى دا لە مەجلىسەكانى
ئەبوداۋدا فېرى زانىارى دەۋون و مەجلىسەكانى ئەبوداۋد شارى بەصرەى
ئاۋەدان كىدەۋە .

كىتەبەكانى ئەبوداۋد

- ۱- ﴿ السنن ﴾ لەھەموو ولاتانى ئىسلام دا چاپ كراۋە .
- ۲- ﴿ المراسيل ﴾ زىاد لە جارىك چاپ كراۋە .
- ۳- ﴿ المسائل ﴾ (پىرسىارەكانى ئەبوداۋدە لە ئىمام ئەحمەد) .
- ۴- ﴿ كتاب الزهد ﴾ دەست نووسە .. ۋەچەندەھا كىتەبى تر .

نهمه و نه بوداود چه ندين نوسراوی تری هیه که (ون بوون) و
سهروشوینیان نییه .....

۱- ﴿الناسخ والمنسوخ﴾

۲- ﴿كتاب القدر﴾

۳- ﴿فضائل الأنصار﴾

۴- ﴿دلائل النبوة﴾ وچند سهرچاوه و کتیبینکی تر..

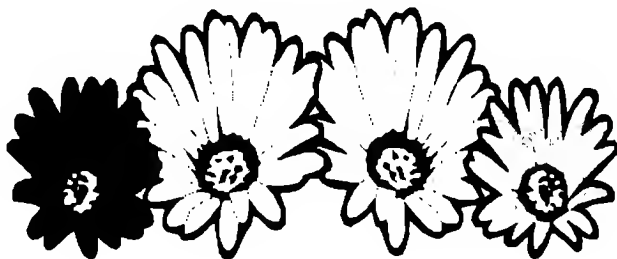
له باره ی (نه بوداود) هوه ونویانه

۱- ﴿عبدالرحمن ی کوپی نه بوحاته م﴾ : نه بوداود (سیکه یه) .

۲- ﴿نه حمه دی کوپی محمدی کوپی یاسین﴾ : نه بوداود له
سوارچاکانی هدیته .

۳- ﴿نبن حیببان﴾ : نه بوداود یه کیکه له پیشه واکانی ناوداری دونیا له
فیقه و عیلم و وهرع سوننه ت دا .

۴- ﴿حاکمی نیسابوری﴾ : داود پیشه وای نه هنی هدیته
بی رکابرو مونافیس .

جی ی سهرنجه نه بوداود نه م کتیبه ی به شیوازیکی ناسان و پوهان
نوسیوه ، بهمه بهستی سود گه یانندن به خه لکی ، نه مهش به لگه ی نیهت
پاکي و دلسوژی بوه بو خوا ی پروهردگار .. کاتیک نه بوداود له
نوسینه وه ی کتیبه به ناوبانگه که ی ﴿السنن﴾ بوه وه خستیه به ردهستی
نیمام نه حمده ی کوپی هنبهل نه ویش ده ستخوشتی لیگردو به لایه وه
باش بوو .

نه بوداود نه فرمویت : ﴿نیو ملیون فرموده ی پیغه مبهری خوام له بهر
کړدوه ، له م کتیبه دا واته (السنن) چوار هزارو ههش سده ده دیسم
نوسیوه که له و نیو ملیون ده دیسه گولبرترم کړدوه ، نه وه ی صحیح و
نزیك نه بوی له (صحیح) ه وه نه منوسیوه .. هه روه ها نه بوداود
نه فرموی : نه م چوار فرموده ی به سه بو دینی مروقی خواناس :

۱- ﴿الاعمال بالنیات﴾ ..

۲- ﴿من حسن اسلام المرء تركه مالا یغنیه﴾ ..

۳- ﴿لا یكون المؤمن مؤمنا ، حتی یرضی لایه ما یرضی لنفسه﴾ ..

۴- ﴿الحلال بین .. والحرام بین﴾ ..

کوچی دواپی

زانای خواناس و شوپړه سواری مهیدانی ده دیسه گانی پیغه مبهری خوا
(ﷺ) نه بوداودی سه جستانی له سالی (۲۷۵) ی کوچی له ته مهنی ﴿۷۳﴾
سالی دا گیانی پاکي بهر وه به هه شتی بهرین فری و دای له شقه ی بال ..
له شاری به صره گیانی پاکي سپارد خوا لی پازی بیست و
بیخاته بهر په حمه تی خو یه وه .

(۷)

پیش‌شده‌وا ئیمین عاچه

زانای ناوداری همدیث

﴿نبین ماجة﴾

ناوی ﴿محمدی کورې یهزیده﴾ ، ناسراوه به (نبین ماجة) ..
 ماجة له قه ب وشوهره تی (یهزیدی) باوکی بووه .. خویشی به (نبین ماجة)
 ناسراوه . له بهر نه وهی خه لکی شاری قهزوینه له ولاتی فارس ، پسې
 شهوتری ﴿قهزوینی﴾ .. سالی (۲۰۹) ی کوچی له شاری قهزوین و له
 مالیکی خانه دان و نه جیب و ناسراودا که خاوه نی پله و پایه یه کی نور بوون
 هاتوته دنیاوه .

نبین ماجة به پړه وهی پیاوچاک و خواناساندا پړیوه .. خاوه نی
 عه قیده یه کی پاک و نیمانیکی بهرزو خو پړه وشتیکی جوان و خاوین بوه ..
 نوسراو و زانسته کانی بونه ته خیروبیر و موسولمانان سودیان لی وهرگرتوه ،
 له وورد بونه وه له ﴿سونه کانی﴾ نبین ماجة بومان دمرده کوی که چ
 هه لکه وتوو پاریزگار و خواناسیک بووه ، خاوه نی کتیبی ﴿السنن﴾ ه که
 (۱۵۰۰) باب به .. چوار هزار فرموده ی پیغه مبری خوی تیایه (ﷺ) ..

قونابیه کانی نبین ماجة

له و که سانه ی که فرموده یان له نبین ماجة وه ریوایت کردوه نه مانه :

- ۱- ﴿محمد بن عیسیٰ البیهی﴾
- ۲- ﴿ابو الطیب البغدادی﴾
- ۳- ﴿علی بن ابراهیم القطان﴾
- ۴- ﴿احمد المدینی﴾ .. وچه نده های تر ..

گەشتەكانى ئىبن ماجە

ھەرودەكو سوننەتى فىرخواز و قوتابيانى زانست لە ھەموو سەردەمىڭدا ، ئىبن ماجە ولاتى خۆى بەجى ھىلاوھ و ولتان گەراوھ بۆ گوى گرتن و فىربوون ، ھەتا توانى زانستىكى زۆر كۆبكاتەوھ و پاشان لە ولاتى خۆى كە (قەزوينە) نىشتەجى بوو ، وازى لە گەشت و گەران ھىنا .. لەو ولتانەى كە ئىبن ماجە گەراوھ و سەردانى كردون :

۱- خوراسان . ۲- عىراق . ۳- حىجاز . ۴- شام . ۵- مصر .

وھ چەندەھى شارى ئەم ولتانە .

فىربوونى زانبارى

ئىبن ماجە دەستى كرد بە خویندنى زانست و سەرەتاي قوتابىتى لە ولاتى خۆیدا لە (قەزوين) دەست پىكرد .. لە سەر دەستى زاناي بەرپىز ﴿ على كبرى محمدى تەنافسى ﴾ خویندنى دەست پىكردوھ .. بەردەوام بووھ لە خویندن لە خزمەتيا ، (تەنافسى) ى مامۇستاي ئىبن ماجە كۆچى دواى ئەكات لە سالى (۱۳۳) ى كۆچى دا لە دونيا دەرئەچى .

بەلام ئىبن ماجە بەو بېرەزانبارى قایل نابى كە لە ولاتى قەزوين دا فىرى بوھ بۆيە ئەكەويته گەشت و گەران بە ولتانى تردا بۆ زياد كردنى عىلم و فيقھ و ھەدىشى پىغەمبەرى خوا (ﷺ) ھەتا گەيشتە ئاستىك بووھ يە كىك لە زانا ناسراوھكانى ئوممەتى ئىسلام ..

ماموستاګانې

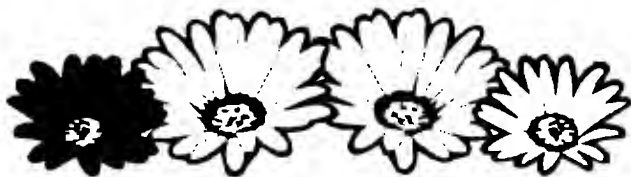
له م زانا به پږزانه وه زانیاری وهرگرتوه :

- ۱- ﴿عہ لی کوپی محمدی تہ نافسی﴾
- ۲- ﴿ئہ بو حوزافہ ی سہ می﴾
- ۳- ﴿مصعبی کوپی عبد اللہ﴾
- ۴- ﴿عبد اللہ ی کوپی جہ محی﴾
- ۵- ﴿عبد السلام کوپی عاصم﴾ و چنده‌های تر ..

زانسته ګانې نیېن ماچه

نیېن ماچه زور زانابوه ، به لām له بواری حه دیس دا زور سهرکه وتوو
پسپور بوه .. بویه زیاتر وه کو (فرموده زانیک) ناسراوه ، له زانستی
حه دیث دا شور ه سوارانه نه سپی خوی تاوداوه .. له گهل نه مه شدا له
چهند بواریکی تردا توانایه کی باشی هه بوه ، له وانه :

- ۱- عیلمی فیه ، خاوه نی توانایه کی باش بوه تیایدا .
- ۲- زانستی ته فسیر ، پیشه وا (زه مہبی) به (موفه سیر) و پافه کاری
قورٹان ناوی بردره .
- ۳- زانستی میژوو ، کتیبیکې گرنگی له میژودا نوسیوه له سهرده می
هاوه لانی پیغه مبهری خواوه تاسهرده می خوی .

سوننه نى ئيېن ماجه

ئوماوه يه ي كه ئيېن ماجه تيا نه ژيا ، سهر دهمى نوسينه وه و
كۆكردنه وه سونه بوو ، به لام ولاتى قه زوين كه زىدى ئيېن ماجه يه و
تيايدا چاوى به ژيان هل هيناوه له بواړى نوسينه وه فرموده دا سست
ولاوازيوون .. به لام خواى كار به جى ئيېن ماجه ي تيا هه لځستن هه تا له
ناوياندا سوننه كۆبكاته وه و پاشان بلاويشى بكاته وه ، بويه ئيېن ماجه
چهندين په راوى نوسى له گرنگ ترينيان ﴿ سونه نه ﴾ كه له هه مووكتيېبه كان
به كه لكتره به دريژايى كات خه لكى سودى لى وهر نه گرن ..

له سهره تادا باسى سونه و گرنگى په پره وي كردن و شوين كه وته يى
سوننه ي كردوه .. بنه ماكانى سوننه ي نوسيوه ، پاشان كردويه تى
به چهند به شيكه وه .. كاتيك سه يري سونه نى ئيېن ماجه نه كه ين بومان
دهر نه كه وي كه هه لېرې راوى زانستىكى زور فراوانه .. هر چنده ميژووى
نوسينه وه ي نه م كتيېبه و چوڼيه تى دهست پى كردنى نه زانراوه ، به لام
وادياره به مبه ستي نه وه ي بېته سه رچاوه يه كى باش و پيشه واى
موسولمانان نه م كتيېبه ي نوسيوه .. ئيېن ماجه نه م كتيېبه ي
ناونا (سونه ن) ، نه بوحه سه ن قه تان نه لى : ﴿ كتيېى سونه نى دانراوى
ئيېن ماجه برىتى يه له (٣٢) كيتاب و هزارو پينج سه د باب و چوار
هزار فرموده ..

كۆچى دوايى

سالى (٢٧٣) ي كۆچى و له ته مهنى (٦٤) سالىدا
له دونيا دهرچوو بۆ به هه شتى به رين ..

(۸)

پیشینه واکتیر عزی

زانای خواناس

تیرمزی

ناوی: ﴿محمدی کوپی عیسی کوپی موسی﴾ یه ، کونیهی ﴿ئهبو عبدالله﴾ یه و ناسراوه به (تیرمزی) ، پێشهوا محمدی تیرمزی له ساڵی (٢٠٩) یان (٢١٠) ی کوچی له ناوچهی تیرمز که نه که وێته باکوری ڕووباری (جهیحون) هوه له دایک بوه .. پاش ئهوهی که وته گهشت و گهڕان به دواي فیڕبوونی زانیاری دا ، بینایی چارهکانی له دهست ئهدات و کوێرئهبی .. تیرمزی چه ندين وولات ئه گهڕی ههروهکو عادهتی قوتابییانی عیلم بو فیڕبوونی زانیاری ، لهوشارو وولاتانی سهردانی کردون :

١-خۆراسان . ٢- به صره . ٣- واسط . ٤- بغداد . ٥- مهككه . ٦- مهدينه

نوسراوهکانی پێشهوا تیرمزی

چه ندين بهرهمی گرنگی له دواي خوێ به جی هیلأوه .. که بهرهنجای هیلایکی و زهحمهت و شهونخونی و گهشتی چه ندين سألوه گوێگرتن بووه له مامۆستاکانی ، تا ئیستاش له سهرتاسهري جیهاندا موسولمانان به گشتی سوودی ئی و مرده گرن ..

لهو نوسراوه به پێزانەش :

- ١- ﴿الجامع﴾ : که ناسراوه به (السنن) به ناویانگترین دانراوی تیرمزی یه و یهکیکه لهو شهش کتێبه گرنگه ی که بنه مای زانست و سه رچاوه ی فرمودهکانی پیغه مبهري خواجه .
- ٢- ﴿العلل﴾ کتێبیکی زۆر به که لک و چاپ کراوه .

- ۳- ﴿الشَّمَائِلُ﴾ : سىفاتهكانى پىغەمبەرى خوا (ﷺ) باس دەكات .
- ۴- ﴿اسماء الصَّابَةِ﴾ : ناوى ھاۋەلانى پىغەمبەرى خوا (ﷺ) ى تيا ياداشت كراۋە ، ۋەچەندەھا كىتىبى تر .
- زاناينى ھاۋچەرخ و ھاۋسەردەمى ئىمام تىرمىزى زۆر مەدھى ئەم زانا لە خواتىرس و پابەندەيان كىردۈە كە ۋەكو مەدالىيى فەخرى وان لەسەرسىنگى ئەم زانا يە كەسىنەى پىرپوۋە لە تەقۋاۋ زانست و عىلم ، لەۋانە :
- ﴿عومەرى كۆپى حافظ﴾ ئەلى : بوخارى لە خۇراسان كەسى بەجى ئەھىلأ دۋاى خۆى باشتەر لە (ئەبو عىسەى تىرمىزى) لە زانست و حىفظ و ۋەمرع و دىئانەۋىستى دا .
- ﴿ئىبن حىبان﴾ ئەلى : ئەبو عىسە يەكىكە لەۋ كەسە دەگمەنانەى كە قىزمۇدەكانى كۆكردۈتەۋە و پۇلىنى كىردۈون .
- ﴿ئەبۇسەعدى ئىدىرىسى﴾ ئەلى : تىرمىزى يەكىكە لەپىشەۋاينى زانستى جەدىث .

خۋاناسى ئىمام تىرمىزى

جگە لەۋەى خاۋەنى زانستىكى فراۋان بوۋە ، پىاۋىكى ئىستقامەدارو خۋاناس و لەخواتىرس بوۋە ، ھىندە لەخوا ترساۋە ، گىراۋە بە پادەيەكى زۆر . تەنانت بەھۋى گىرانى زۆرى لە ترسى خوا چاۋەكانى كۆنرپوۋون .. بەلام پۇشنائى خستە دل و دەروونى موسولمانانەۋە لەجىھاندا بەھۋى نوسراۋە بە كەلكەكانى يەۋە ..

مامۆستاكانى

لەو گەشتە چەندىن سالى و چەندىن وولاتى پىشەوا تىرمىزى دا ،
 بەخزمەتى كۆمەلىكى ئاودار لە زانايان و بلىمەتانى زانستى حەدىس و
 فىقەى ئىسلامى گەشتوو و لە زانستەكانيان بەهرە مەندبوو و
 قوتابىيەكى چالاک و زىرەك بوو و وەجاخى پۆشن كردونەتەو ، لەوانەش :
 ﴿قوتەيبەى كوپى سەعيد ، ئىسحاقى كوپى راهەوى ،
 محمدى كوپى رافع ، ئىبن يەحياى عەدەنى و چەندەهاى تر﴾ ...

قوتابىيەكانى

تىرمىزى (خوالى پازى بىت) وەكو چىرا پۆشنائى مەبوو بۆ
 چوار دەورەكەى و قوتابىيانى بەوينەى پەروانە دەورى پۆشنائى زانستى
 ئەم زانايە بوون ، مەمىشە عەودالى بەهرەمەندى بوون لەو زانستە زۆرانەى
 كە خوابەخشىويەتى بەم زانا دلسۆز و خواناسە ، بۆيە قوتابىيەكانى زۆرن
 كە دواى خۆى درىژە پىندەرى كاروانى دىندارى و خواناسى و گەياندىنى
 پەيامى حەدىث و فىقە بوون ، لەوانەش : ﴿ئەبوبەكرى سەمەرقەندى ،
 ئەبو حامىدى مروزى ، ئەحمەدى نەسفى ، مەكى كوپى نوح و محمدى كوپى
 محمدى مەرەوى ، رەببى باهلى و چەندەهاى تر﴾ ...

زانستەكانى ئىمام تىرمەزى

لە چەند بوارىكى زانستى جۆراو جۆردا سەركەوتوو بەتوانا بوو ، لەوانە :
 ۱- زانستى حەدىس : كىتەبى (الجامع) گەرەتەرىن بەلگەيە لەسەر
 بەتوانائى ئىمام تىرمىزى لەم بواره گەرنگەدا و شاهىدى توانا و بىر تىژى
 تىرمىزىيە لەزانستى فەرمودەدا ..

۱- زانستی عیله ته حدیث : زور که من نه وانه ی بتوانن له دهریای قولی نه م زانسته بیه پنه وه .. یه کیک له وانه تیرمزی بووه که له باره ی نه م زانسته وه نویسیویه تی و زانابووه تیایدا زور پشستی به سستوه به (بوخاری) ماموستای ..

۲- زانستی سهرناسی و جهرح وته عدیل : زانستی جهرح وته عدیل دهرگا والاده کات له پووی زانستی عیله ته حدیس دا ، چونکه سهرناسی و هه وال زانینی (راوی) یه کان و دنگ وباس وهه والیان زور پیویسته بو دیاری کردنی راست و دروستی فرموده یه ک یان به پیچه وانه وه .. بویه تیرمزی له م زانسته ش دا سرکه وتوو بووه وه ک زانایه کی شاره زا قسه ی تیا کردوه ..

۴- زانستی فیه : تیرمزی دارای زانیاریه کی باش بووه به مه زه بی شهرع ناسه کان وفیهی ﴿ نه بوحه نیفه و هاوه لانی .. شافیهی و مالیک و سه وری و نه حمه دی کوپی حنبهل و نیسحاقی راهه وه ی و نه وانی تری) تاوتوی ی کردوه باسی کردون و به شیوازیکی ناسان و په وان له کتیه به ناوبانگه کی (الجامع) دا یاداشتی کردون و پای خو ی سرکه وتوانه له پایدا نویسه .

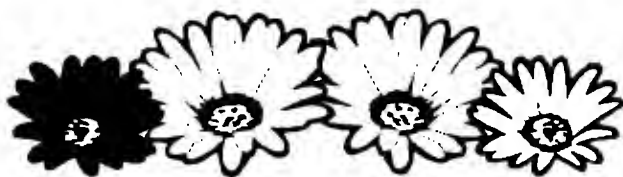
سونه نای تیرمزی

تیرمزی زانا ، (خوی لی رازی بیت) یه کیک بووه له قوتاییه نه جیب و زیره که کانی پیشه وا (بوخاری) .. پاش نه وه ی گیشته ناستیکی به رزی زانیاری ، ویستی به هه مان په ویه ی بوخاری ماموستایدا هه نگاوبنی .. دهستی کرد به کوکردنه وه نویسینه وه ی کتیه گرنگه کی که له سهره تادا هر به نویسینه وه ی دهقی فرموده کان دهستی پیکرد پاشان پای مه زه به کان و عیله ته حدیثی تیانوسی ..

وهكو تيرمزی خوۍ نه‌فرمونت : ﴿ نه‌وه‌ی وای لی‌کردین قسه‌ی فه‌قیه و زاناکان له‌گه‌ل عیله‌تی فرموده‌کانی تیا یاداشت بکه‌ین پرسپاری خه‌لکی بوو .. ماوه‌یه‌ک ئی وه‌ستاین و ته‌نها هه‌ر فرموده‌مان ده‌نوسی ، پاشان به‌ ئومیدی سوود گه‌یاندن به‌ خه‌لکی ئهم به‌شه‌مان بو‌ زیاد کرد ﴾ ...
سونه‌نی تیرمزی له‌ چه‌ند کتیبی‌کی گرنگه‌وه‌ سه‌رچاوه‌ی گرتووه ، له‌وانه ﴿ الموطأ ﴾ ی نيمام مالیک ، نوسراوه‌کانی وه‌کیح ، سوفیان و عبدالرزاق ثیبن موبارک و شافعی و ته‌واریخی بوخاری و هتد .. ﴿ شایانی باسه‌ پێشه‌وا تیرمزی ئهم کتیبه‌ی ناونا (الجامع) ، به‌لام زۆر له‌ زاناکان ناویان لینا ﴿ سونه‌ن ﴾ .

کوچی دوا‌ی‌ی

پاش ته‌مه‌نی‌کی پر له‌ به‌ره‌ که‌تی (٧٠) سالی ، پاش نه‌وه‌ی زۆربه‌ی ژبانی به‌ نابینایی برده‌ سه‌ر .. به‌ره‌مه‌ی زۆری به‌ جی هیلا ..
له‌ ته‌نگه‌به‌ری ئهم دونیا فانی‌یه‌وه‌ شه‌وی دووشه‌مه‌ ١٣ / رجب / ٢٧٩ ی کوچی له‌ گوندی (بوغ) سه‌ربه‌ناوچه‌ی (تیرمز) گیانی پاکی سپارد ..

(۹)

پیشوا دارعی

زانای خواناس

ئیمام دارمی

ناوی: ﴿عبداللهی کوپی عبدالرحمن ی کوپی فه‌زلی کوپی بارامی کوپی عبدالصمد﴾ به (ئه‌بومحمد) ناورده‌براو ناسراوه به‌دارمی ، نیسبه‌ته به دارمی کوپی مالیک ی به‌نی‌ته‌میم .. سالی (۱۸۱) ی کۆچی هاتۆته دونیاوه .. له ناوچه‌ی سه‌مه‌رقه‌ند له دایک بووه .. خۆی ئه فه‌رموی : ئه‌و سألّه‌ی عبد اللهی کوپی موباره‌ک له دنیا درچوو من هاتومه‌ته دنیاوه .. به‌لام وورده‌کاریه‌کانی ژبانی ئیمام دارمی به پی‌ی پیویست تۆمار نه‌کراوه له سه‌رچاوه‌کاندا .. یه‌کیک له سیفاته به‌رزه‌کانی ئه‌م زانا خواناسه ، ته‌وازوع و خۆبه‌که‌م زانین بووه ، به‌لایه‌وه ئاسایی بووه زانست له گه‌وره و بچوکه‌وه وه‌ربگری .. له وه‌رگرتن و له به‌ر کردنی زانیاری دا زۆر بلیعت و زیره‌ک بووه .. له که‌سانی ئه‌مین و باوه‌پ پیکراونه‌بووی فه‌رموده‌ی وه‌رنه‌گرتوه .. به‌لام سه‌ره‌تای قوتاییتی وده‌ست کردنی به وه‌رگرتنی زانیاری دیاری کراو نی‌یه ...

سه‌ناقیبی پیتشه‌وا دارمی

ئیمام عبد الله دارمی یه‌کیک بووه له‌وکه‌سایه‌تیه خواناس و ئه‌هلی وه‌رعانه‌ی که‌م وینه‌و ده‌گمه‌ن بوون له دنیا .. خاوه‌نی زانستیکی فراوان و بیرنکی قول و کرده‌وه‌یه‌کی زۆر بووه .. هه‌موو سیفاته به‌رزه‌چاکه‌کانی زانست و پاست گۆیی و وه‌رع و دونیانه‌ویستی و خۆه‌یلاک کردنی له‌خواپه‌رستی دا تیا‌بووه ..

دارمى به نمونه باس دهکرا له بواره کانی دیندارى و خوگرى و داوین پاکى و دهوام دارى له سهر خواپهرستى، نه رکی قهزاوېتى په دکرده وه .. پاشان سولتان زورى ئى کرد ئینجا قبولی کرد ... تنها یه ک قهزیه ی بینى .. ئیدى ئیستقاله ی نووسى و وازى هیئا .... ئیمام عبدالله دارمى بووه مایه ی خیرویه که ت بؤ نه هلى سه مه رقه ند .. له و ولأته دا زانستى فهرموده ی بلأونه کرده وه .. دا کوکى نه کرد له فهرموده پیروژه کانی پیغه مبه رى خوا (ﷺ) زور ژیرانه بژارى فهرموده کانی پیغه مبه رى خوا (ﷺ) ی نه کرد و هه لبه سراوه کانی جیانه کرده وه .. بانگه وازى نه کرد بؤ بلاو کردنه وه ی سوننه و دیفاعى ئى نه کرد و نه چوو به گژ نه وانه ی بیدعه چیتى نه که ن ... بؤیه ناو و شؤرت و پړزى له دل ودهروونى موسولماناندا زیادى کردو خوشه ویستى برهوى سهند .. به سه شایه تی دانى ئیمام نه حمده ی کوپى حه نبل له باره ی ئیمام عبدالله ی دارمى یه وه که نه فهرموئ ﴿ نه و سه ییدو گهره یه .. من کوفران خسته به رده ستم په دم کرده وه .. به لأم دارمى دونیا یان خسته به رده ستمى وهرى نه گرت و په دى کرده وه ﴾ ..

گه شته کانی

ئیمام دارمى ، تاقانه ی ناوچه ی سه مه ر قه ند بووه ، له زانستى حه دیس دا .. به لأم به پیویستى زانیوه بؤ دهوله مه ندکردنى گه نجینه ی زانیارى خوى بچیت بؤ شارى بغداد، مه لبه ندی زانست و عیرفانى نه و سه رده مه .. له شاره کانی بغداد و کوفه و واست و بصره دا زانستى وهرگرتوه ..

له شامیش قوتابیتي كړدوه له شاره كانی دیمه شق و حمص و صور و له حجازیش له شاره كانی مهككه و مه دینه گوئی ى گرتووه له ماموستاو پېشه وایانی نه هلى حه ديث . پاشان گه پراوه ته وه بؤ سه مه رقه ند و بوو ته پېشه وای نه هلى سه مه رقه ندو خيرو بهر كه تى زانستى له و ناوچه يه دا! بلاو كړدوه و تانیستاش موسولمانان له زانستى نه م زانا خواناسه بؤ خواصولحاوه به هره مهن دبوون ، به تايبته تى كه كتيبى ﴿ سنن الدارمی ﴾ دانا، كه به ناوبانگترین نوسراو بهرهمى نه م زانايه يه .. نه م كتيبه به سوود ترين كتيب و نوسراوى دارمى يه له زانستى فرموده دا.

ماموستاكانس دارمى

له گه شته درنڅخايه نه كه ى دا ، شاگردى و قوتابيه تى چهند زانايه كى كړدوه ، وه له خزمه تياندا به هره مهن د بوو له عيلمى زور و پر له بهر كه تيان .. له و زانايانه : ﴿ يه زيدى كوپى هارون ، نه بو عالى عبيدالله ى حنه فى ، نه بو موغيره ى خه ولانى ، بيشرى كوپى عه مرى زه هرانى ، محمدى كوپى يوسفى فريابى ، .. هتد ﴾ هروكو له هاوه لانى خوى ريوايه تى فرموده ى كړدوه ، وه كو : ﴿ نه حمده ى كوپى حنبل ، يه حياى كوپى مه عين ، عالى ثيبن مه دينى ﴾ ...

قوتابيه كانس نيمام دارمى

نه م زانا ناسراوانه فرموده يان له داره ميه وه ، ريوايه ت كړدوه ﴿ نيمام موسليم ، نيمام نه بوداود ، نيمام تيرمزي ، محمدى كوپى به شارى به نندار، نه بو زمرعه ، صالحى كوپى محمدى جه زره ، جه عفرى فريابى ، محمدى جارودى ، عيسى ى كوپى عومهرى سه مه رقه ندى ﴾ .

زانسته کانی

خوای بالادەست دەرگای خێرو زانستی خستە سەرپشت بۆ ئەم زانا
 بۆخوا سولحاو ... لە هەموو بوارە کانی زانست دا هێندە شارەزایی
 هەبوو کە شایستەیی پیشەوایەتی خەڵک بوو .. لەزانستی فەرماندەدا
 خاوەنی توانایەکی زۆر بوو ، دیقەت گرتن لە کتێبی ﴿ مەسنەدی ئیمام
 دارمی ﴾ دەری ئەخات کە چەند پسیپۆرانی نووسیویەتی .. لە دەریای
 فراوانی فێقەدا دا مەلەوانیکی شارەزابوو .. لە پاشەکردنی قورئاندا
 موفەسیریکی خامەرەنگین بوو .. ئەم زانستانەیی سەخییانە گەیاندۆتە
 خەڵک و مەردم سوودیانی ئێوە گرتوو ..

زانایان لەبارەی دارمی یەو ، وتویانە :

- ﴿ ئیمام ئەحمەدی کوپی حەنبەل ﴾ فەرموویەتی : دارمی ، ئیمامە ..
 پیشەوایە .

- ﴿ حافزبەنداری کوپی بەشار ﴾ مامۆستای دارمی ، شانازی ئەکرد کە
 مامۆستای دارمی یە .. هەروەکو مامۆستای ئیمام بوخاری و ئیمام موسلیم
 و ئەبوزەرە بوو ..

- ﴿ دارەقوتنی ﴾ ئەلی : دارمی سێقە یە .. بەناویانگە ..

- ﴿ ئەبو سەعیدی ئەشەج ﴾ ، ئەفەرموی : عبداللەهی کوپی عبدالرحمن ی
 دارمی پیشەوامانە . بلیمەتی ئیمام دارمی هێندە ئاشکرا بوو ، زۆربەی
 زاناکانی دواي خۆی ، هاوێلانی سەردەمی خۆی ، مامۆستاکانی ، شایەتی
 شایستەیان بۆداو ..

سونه ناس دارمى

نیمام دارمى په کینکه له ناودارانى نه هلى جه دیس ، له هر شهش
که سه که ی که خاوه نى کتیبى فرموده ن پایه ی بلند تره ، جگه له بوخارى ،
چونکه هاوزه مان و هاوچه رخی نیمام بوخارى بووه .. جگه له کتیبى
صه حیجى بوخارى که س خه بهرى دانان و نوسینه وه ی کتیبى
فرموده کانی نه نه زانى .. به تایبه تی که دارمى خوی له دایک بوی ولاتى
سه مرقه نده و شوینى بیدعه چیتى و دورى له سوننه وه بووه .. بویه
دارمى ویستى زانستى سوننه و گرنگى نه م زانسته په و اج پی بدات چ به
نوسین ، چ به زمان .. هرچند میژوو به سهرهاتى نوسینه وه ی یاداشت
کردنى نه م کتیبه نه زانراوه ، به لام نیمام دارمى کتیبى گرنگى نووسى
و ناوی نا ﴿ مسند ﴾ ، به لام زانایان دواى خوی و له م سهرده مه دا که
تیبى نه وه یان کرد نه م کتیبه ی دارمى له کرؤکى سوننه وه نزیکتره ،
ناویان نا ﴿ سونه ن ﴾ .

کوچى دوايى

پوژى پیش عره فه ، دواى نویژى عسرى سالى (۲۵۵) ی کوچى
له دنیا درچوو .. پوژى هینى که پوژى عره فه بوو ، پاش ته مهنیکى
(۷۵) سالى به خاک سپیرا و گه یشته کاروانى زاناوخواناسان و
نه هلى به هشت ..

نيسحاقى کوپى خه له ف نه لى: ﴿ له خزمه ت نیمام بوخارى دا
دانیشتبوین ، که نامه یه کی بو هات ، هوالى کوچى دوايى نیمام دارمى
تیا بوو .. نیمام بوخارى سهرى داخست ، پاشان سهرى بهر زکرده وه و

(استغفر الله) ی کرد .. فرمیسک به سهر پوومه تیا هاته خواری .. شه
شيعره ی ووت :

ان تبقي تفجع بالاحبة كلهم   وفناء نفسك لا اباك افجع
واته : مه تا بمیني ، هه والی کوچی نازیزان گورچکت شه بری .. له ناو
چوونی خوت .. بی باوک بی .. ناپه حه تره ..
﴿ نيسحاقی کوپی خه لف ﴾ نه لی : نیمام بوخاری ته نها جاری بووه
که شيعری وتوه ، شه ویش له خه فته کوچی دواپی نیمام دارمی دا
وتویه تی .. خوالی خوش بی .. نیمه ش دلشاد کات به بینینیان له
به هه شت دا ..

سهرچاوه کان

به شپوه يه كي سهره كي سوود و مرگير او له

۱. مهسوة الحديث الشريف / الكتب التسعة / الاصدار الاول 1.2 شركة صدر لبرامج الحاسب / ۱۹۹۱-۱۹۹۶ CD-R-Disc 4.

وهه پښي پښوېست سوودم له سهرچاوانه و مرگرتووه بؤ نوسيني نه م كتيبه :

۲. فتح الباري / بشرح صحيح البخاري / راجعة قصي محب الدين الخطيب / دار الريان للتراث / المجلد الاول / ۱۹۸۶ / القاهرة.

۳. صحيح مسلم / بشرح النووي / المجلد الاول / دار احياء التراث العربي / بيروت / لبنان .

۴. مختصر سنن أبي داود / للافظ المنذري / الجزء الاول / دار المعرفة / بيروت لبنان .

۵. الأحاديث القدسية / دار الكتاب العربي / بيروت / لبنان / الجزء الاول / ۱۹۸۵.

سوپاس و پيژانين :

له پړي نه مه كره سوپاس و پيژانيني خو م ناراسته ي هه موو نه ماموستاو خو شهويستانه ده كم كه هاوكاريان كردم بؤ به نه نجام گه ياندني نه م كتيبه ، خواي گهره پاداشتيان بداته موو نمونه يان زور كات ، به تا يبه تي نه م بهر كزانه :

۱. ماموستايان عمر فتاح ريشاوي و نوري فارس حه خان .

۲. براي نوسم كاك زگار كريم كه له چاپ و پيت چنيندا نمركي زوري كيښا .

۳. هونرمه ندي خامه رهنگين كاك سيروان شريف كه مؤنثيفي بهرگه كهي نه خشانديوه .

ئەم كىتەبە ..

گوزەر كىردىكى خىرايە لەبازارى رەنگىن و گەشتىكى سەرىپىبە لەباتى پر لە بەرھەمى باخەوانانى گولزاري فەرمودەكان و ھەلەدانەھەي لاپەرەھەكى پرشنگدار و تەماشاكىردىكى سەرىپىيانەھى ئەلبومى وىنە بى رتووشەكانى ئەو بلىمەتانەھە كەعەودالى حەقىقەت بوون .

لەم كىتەبەدا ئەم راستيانەمان لاروشنتر دەپىتەھە .

● ئىسلام پەيامى ھەموو گەلانە . . . لە نۇ زاناي ناودارى فەرمودە ، ھەوتبان لەناو نەتەھەكانى تردا سەريان ھەلەداھە

● خۇاى گەورە بەھەلخستنى كەسانى وا پەيامى خۇى دەپارىزى و پاىەدارى دەكات .

● وردكارى و پەيرەوكردنى بىنەماكانى لىكولىبەھەي رانستى سىماى كارى ئەو زانايانە بووھە كەمادوتى تەي كردنى رىگاي زانسان لاهەوانەھەبووھە

● زانايان پىشەھەي مەردم بوون . ژىرانە ھەموو چمەكانيان پىكەھە كرىداھە و بىباكانە ناجى پىشەھەيەتبان داھە ، بىئاووردانەھە ھەردەم بەرەوپىش ھەنگاوى بوئرانەيان داھە

● پىويستە نەھەكانى ئىسلام بران كەئەم ئابە ھەروا بەئاسانى نەگەپشتوتە لامان ، دەبا بەھەفابىن بۇ ھەوئى ئەو دىسورانە كەژباى خۇبان بۇ خاترى گەياندن و پاراستنى پەيامى بەكتاپەرستى لەجىھاندا تەرخان كرد كەمنرىن ھەفادارى ئىمە لەھەدا خۇى دەسنىتەھە كەھىچ بەپىت لەژباى ئەوان شارەزاىن

منتقدى اقرأ الثقافى

(كوردى - عربى - فارسى)

www.iqra.ahlamontada.com